

Historische **Kring** Bemmel

Kringblad

Jaargang 21, nr 2.

Mei 2011

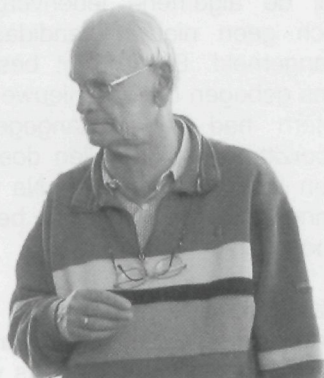

In memoriam Joop Verburg

Het bestuur

Op 11 april 2011 overleed onze oud-secretaris Joop Verburg. Joop werd geboren op 4 januari 1935 te Amerongen. Hij volgde de kweekschool in Nijmegen en aanvaardde zijn eerste baan als onderwijzer in Varsseveld. In 1965 kwam hij naar Bemmelen waar hij hoofdonderwijzer werd van de christelijke lagere school aan de Teselaar.

Joop was een veelzijdig man: hij had veel interesses en gelukkig hoorde daar ook de Historische Kring Bemmelen bij. Vanaf de oprichting van de kring wilde hij dolgraag zijn kennis doorgeven. Met het schrijven van verhalen voor het kringblad, het redigeren van teksten en zeker ook met het secretariaat zette hij de puntjes op de i. Maar ook het schoolproject over de Tweede Wereldoorlog dat hij samen met Daan Meurs opzette, de kalender van de Historische Kring Bemmelen, de canon van de gemeente Lingewaard, zijn boek "De geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk in Bemmelen", alles kreeg zijn volledige inzet.

Joop was een verhalenverteller: hij wist veel en wilde dat ook graag kwijt. Joop vertelde graag maar doceerde nog liever.

Bij zijn uitvaart op 15 april 2011 in "zijn" protestantse kerk, waar hij jarenlang het orgel bespeelde tijdens de dienst, waren illustraties van zijn hand opgenomen in het boekje van de afscheidsdienst. Want ook daar was hij goed in. Hij maakte tekeningen voor verschillende doeleinden en ieder jaar versierde hij de nieuwjaarskaart voor ons met een mooie pentekening van een markant punt in Bemmelen.

En toen werd Joop ziek en hoorden wij tussen zijn woorden door dat het niet goed met hem ging. We hebben geluisterd.

Een mens sterft, maar niet wie hij was en wat hij zei of wat hij deed. Die herinnering blijft bij ons.

Joop, bedankt!

We wensen Riek, kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe.

Mededelingen vanuit het bestuur

Het bestuur

Bestuurstaken

Tijdens haar vergadering van 5 april jongstleden heeft het bestuur de taken verdeeld. Door het vertrek van onze voorzitter Marc Kocken, was deze functie vacant geworden.

De bestuursverdeling ziet er nu als volgt uit:

Voorzitter: Gijs Bouwman (IJsellinie, coördinatie vrijwilligers)

Secretaris: Wilco Vermeer (Tweede Wereldoorlog)

Penningmeester: Nol van Rossum

Bestuursleden:

Adri Stuart (redactie kringblad, genealogie, beheerder website)

Maria Janssen-van Gelder (documentatie, archivering, kringruimte)

Maarten van de Nieuwenhuijzen.

Openstelling Kringruimte

Wist u dat de kringruimte in cultureel centrum De Kinkel, buiten de schoolvakanties, iedere dinsdagavond geopend is voor alle leden? Ook niet-leden zijn welkom om eens te kijken wat de Historische Kring Bemmelse allemaal in huis heeft en aan activiteiten onderneemt.

Komt u gerust eens langs om onze documentatie, boeken, tijdschriften, historische objecten, enz. te bekijken of gewoon om een bakje koffie te drinken en andere leden te ontmoeten.

Ook op dinsdagochtend (buiten de vakantieperioden) is de kringruimte geopend. Dan vinden er diverse activiteiten plaats voor de Historische Kring zoals bijwerken van het knipselarchief, fotograferen en beschrijven van de historische objecten, toegankelijk maken van de bibliotheek, andere archiveringswerkzaamheden en daarnaast ook opruim- en schoonmaakwerkzaamheden in de kringruimte, enz.

Wilt u specifiek iets onderzoeken of heeft u een vraag voor één van de bestuursleden, neemt u dan even contact op met hem of haar. Dan weet u zeker dat de betreffende persoon, die u kan helpen, ook aanwezig is.

Documentatiecentrum in de kringruimte.

Oproepen

Het bestuur

Neem voor onderstaande oproepen contact op met een van de bestuursleden of kom op dinsdagochtend of dinsdagavond langs in onze kringruimte in De Kinkel.

Kringprijs 2011

In het vorige kringblad is een oproep gedaan aan de leden om kandidaten voor te dragen voor de kringprijs 2011. De kringprijs 2011 wordt later dit jaar uitgereikt aan personen of instellingen die zich het afgelopen jaar op bijzondere wijze erkentelijk hebben gemaakt voor de geschiedenis van Bemmelen, Haalderen en/of Ressen.

Op deze oproep is tot op heden slechts één aanmelding binnengekomen. Het bestuur van de Historische Kring Bemmelen ziet graag nog meer aanmeldingen en doet hierbij een herhaalde oproep.

Kent u iemand of bent u van mening dat een bepaalde persoon of instelling zich het afgelopen jaar bijzonder erkentelijk heeft gemaakt ten bate van de geschiedenis van Bemmelen, Haalderen en/of Ressen, geeft u ons deze dan door. Graag vergezeld laten gaan van enige motivatie en een beschrijving van de uitgevoerde activiteiten.

Informatie gezocht over onderscheidingen

In dit kringblad vindt u een eerste artikel over onderscheidingen aan inwoners uit het werkgebied van de Historische Kring Bemmelen. Om meer van deze artikelen te kunnen samenstellen hebben we uw hulp nodig.

Heeft u informatie over of kent u mensen die woonachtig zijn of zijn geweest in Bemmelen, Haalderen of Ressen en die een onderscheiding hebben ontvangen, dan horen wij dat graag van u. We maken geen onderscheid tussen de verkregen onderscheidingen. Elke onderscheiding heeft voor elk persoon zijn eigen historie.

Neem hiervoor contact op met secretaris Wilco Vermeer of een van de andere bestuursleden.

Leden gezocht voor de werkgroep viering 25-jarig bestaan

In 2014 bestaat de Historische Kring Bemmelen 25 jaar. Dit willen we niet ongemerkt voorbij laten gaan. Om de activiteiten in dat jaar voor te bereiden is vanuit het bestuur een werkgroep geformeerd bestaande uit Wilco Vermeer, Gijs Bouwman, Nol van Rossum en Maria Janssen-van Gelder. Het bestuur stelt het op prijs indien deze werkgroep wordt aangevuld met een aantal

leden. De taak van de werkgroep is het bedenken en uitwerken van activiteiten ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan. Tijdens de algemene ledenvergadering heeft Charles Derksen zich al spontaan aangemeld voor deze werkgroep. Heeft u ook interesse om aan deze werkgroep mee te werken, neem dan contact op met secretaris Wilco Vermeer.

Voor de diverse activiteiten tijdens het 25-jarig bestaan zullen we ook mensen nodig hebben om de nodige hand- en spandiensten te verrichten. De activiteiten zullen praktisch moeten worden uitgewerkt en tijdens de viering moeten worden begeleid. We roepen de leden dan ook op om zich aan te melden indien men bereid is de nodige hand- en spandiensten te verrichten.

Foto's, tekeningen, ansichtkaarten, bidprentjes

Voor illustratie bij artikelen in ons kringblad en voor het archief van de Historische Kring Bemmelen, zijn wij continu op zoek naar foto's, tekeningen en ansichtkaarten, bidprentjes en andere historisch interessante documenten die iets vertellen over de geschiedenis van Bemmelen, Haalderen of Ressen.

De kring heeft in de loop van jaren al een aardige verzameling foto's, ansichtkaarten, bidprentjes enz. opgebouwd, maar wij kunnen best nog meer gebruiken. Misschien heb u thuis net die interessante afbeeldingen die wij nog niet kennen.

Neem contact op met Maria Janssen-van Gelder of een van de andere bestuursleden.

Verenigingsactiviteiten

Een vereniging staat op en valt met de activiteiten voor en door de leden van die vereniging. Hoewel er zeker een aantal leden voor de Historische Kring Bemmelen actief is (bezorgdienst, knipselarchief, onderhoud ruimte) komen de meeste activiteiten terecht bij de bestuursleden. Deze ondernemen de activiteiten met plezier, maar wij zouden graag meer leden betrekken bij het wel en wee van de vereniging. Zonder actieve inbreng van leden kan geen enkele vereniging lang functioneren.

Laat het ons weten als u interesse heeft in het meehelpen bij het toegankelijk maken van onze documentatie, foto's, objecten, het archiveren ervan, boeken en tijdschriften rangschikken, uitzoeken en scannen van krantenberichten en andere berichten, fotograferen van historische objecten, meedenken over en bijhouden van de website, schoonhouden en opknappen van de kringruimte, onderhoud/restauratie en conservatie van historische objecten, redactiewerk voor het kringblad, het schrijven van artikelen voor het kringblad, onderzoek doen naar historische gebeurtenissen, bekende personen en/of families voor artikelen voor ons kringblad enz.

Wij zijn benieuwd naar welke capaciteiten, vaardigheden en/of kennis leden bezitten die ze in willen zetten voor de Historische Kring. En uiteraard ook welke ideeën u heeft waarmee u de kring zou willen ondersteunen. Laat het ons weten.

Aanwinsten

De afgelopen periode hebben we de volgende aanwinsten voor de kring binnengekregen, waarmee we natuurlijk erg blij zijn.

- Ruim 150 bidprentjes.
- 3 luchtfoto's van Bommel in zwart-wit.
- Een CD van het hofkoor "De Hoefiezers" met Bommelse liedjes.
- Dia's van schoolkinderen van de protestantse school.
- Foto's over Bommel uit fotoboek van notaris Van Bunge.
- Ansichtkaarten van Bommel.
- Een krant van de watersnood uit 1925 met foto's van Maas en Waal.
- Een doos met mappen over de Bommelse, Gendtse en Ooijrijkse polder.
- Een afdruk van een potloodtekening van het beeld bij de Kinkelenburg van Jacob Maris.
- Een DVD van 125 jaar VVV.

Nogmaals hartelijk dank en bovengenoemde voorwerpen krijgen een plaats in ons documentatiecentrum in De Kinkel.

De puntjes op de i van Buitenzorg

Adri Stuart

In het artikel over Stoeterij Buitenzorg in het kringblad van september 2010 moet wat rechtgezet worden.

Bij de 'Geschiedenis van Buitenzorg' staat dat Buitenzorg van Aart Otten Costermans overgaat op zoon Aart Willem (ook wel Arend Willem) en daarna op dochter Johanna Maria (moet zijn Maria Johanna), die getrouwd is met Arend Wiegman (moet zijn Johannes Wiegman).

Overigens woonde Aart Otten Costermans zelf tot zijn dood in 1890 op boerderij "Het Grote Meer" in Ressen en verhuisde zijn weduwe Johanna Maria Tap begin 20^e eeuw naar Buitenzorg.

Met dank aan Arend Wiegman, zoon van Johannes Wiegman, voor de correctie en aanvullingen.

Straatnamen in Bemmelt

Maria Janssen-van Gelder

De Deken Dr. Mulderstraat begint aan de Dorpsstraat naast winkelcentrum "De Assenburg" en vervolgt haar weg naar rechts. Bijna weer bij de Dorpsstraat aangekomen buigt de weg naar links en eindigt aan de Herckenrathweg. Het eerste deel van de weg is aangelegd op het tracé waar ooit vanaf de Dorpsstraat een toegangsweg naar het huis "De Pollenbeering" lag. De huizen aan de Deken Dr. Mulderstraat zijn gebouwd op het vroegere terrein van "De Poll". Achter de huizen ligt nog een restant van wat destijds de gracht om het landgoed was. In een ander artikel in deze uitgave is de situatie in de jaren '50 van de vorige eeuw te zien.

Wilhelmus Mulder was pastoor van de Donatusparochie in Bemmelt. Hij werd geboren op 10 februari 1898 en overleed op 66-jarige leeftijd op 31 maart 1964. Na jaren docent te zijn geweest aan het Groot Seminarie Rijsenburg kwam hij in 1943 als opvolger van pastoor Grimmelt naar Bemmelt. Hij maakte de evacuatie van de Bemmelse bevolking mee en de wederopbouw van het dorp. Hij woonde, tot er in 1961 een nieuwe pastorie gebouwd werd, op "De Pollenbeering", het grote huis van het landgoed. Samen met burgemeester W. van Elk bracht hij veel tot stand in de naoorlogse jaren.

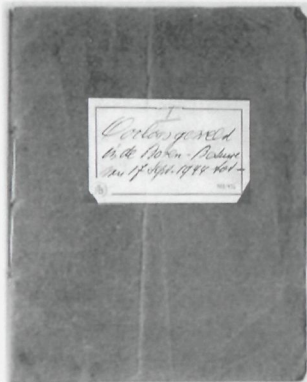
Na een voorstel van Burgemeester en Wethouders kon de raad der Gemeente Bemmelt in een vergadering van 16 oktober 1964 zich verenigen met de volgende straatnaam op complex Liduina: Deken Dr. Mulderstraat.

Voor meer informatie over Deken Dr. Mulder zie het artikel *De vruchtbare vriendschap tussen een pastoor en een burgemeester* van G. van Elk in het kringblad van januari 2011.

Van de redactie

Onderstaande titel staat op het etiket van het dagboek dat door Willem Jansen, oud-gemeentesecretaris van Bommel, geschreven is tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het dagboek is in 1994 in de familiekring uitgegeven ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van Wim Jansen, oud-pastoor van Achterveld en zoon van de oud-gemeentesecretaris. Het dagboek geeft een kijk op het leven van alledag tijdens de moeilijkste periode uit de Tweede Wereldoorlog in Bommel.

Met toestemming van de familie wordt het dagboek in ons kringblad opgenomen. In dit nummer verschijnt het eerste deel met een voorwoord van Wim Jansen III, zoon van Arnoldus Jansen, gemeentesecretaris en kleinzoon van de oud-gemeentesecretaris Willem Jansen. In het volgende nummer leest u het vervolg van het dagboek.

Oorlogsgeweld in de Boven-Betuwe

Van 17 sept 1944 tot -

Inleiding

Dit is het oorlogsdagboek van Willem Jansen op het moment dat hij eraan begint 68 jaar en oud-gemeentesecretaris van Bommel. Als hij zijn vulpen en een paars schoolschriftje met roodomrand etiket pakt, lijkt de bevrijding van de Over-Betuwe niet ver meer weg. Maar in Bommel is de spanning hoog opgelopen en Willem Jansen is wanhopig. Zijn vrouw is een zenuwinzinking nabij, zijn vier nog levende kinderen (zoon Anton is in de pubertijd aan een ziekte overleden) bevinden zich buiten zijn gezichtsveld.

Dochter Riet is getrouwd en woont in Zuid-Limburg, Dien zit als non onder de naam zr. Innocentia in Amsterdam en zoon Wim woont als pasgewijd priester in Kampen. Zijn oudste zoon, Nol, heeft enige tijd daarvoor de functie van gemeentesecretaris van hem overgenomen en zou dat tot 1973 blijven. Op

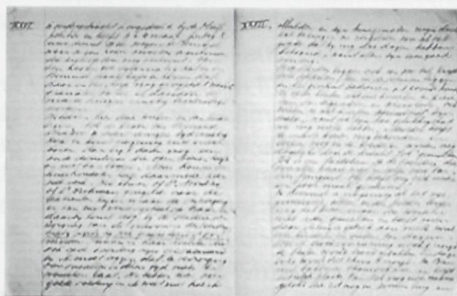

*Willem Jansen (1876-1952),
oud-gemeentesecretaris
gemeente Bommel.*

dat moment zijn hij (en de burgemeester) echter ondergedoken in Doornenburg en de Duitse SS dreigt een aantal dorpsgenoten te fusilleren als zij zich niet melden. Er blijft Willem Jansen, een fors gebouwde representant van de plaatselijke notabelen, weinig anders over dan ook een koffertje te pakken en te voet op zoek te gaan naar een onderduikadres.

Veel van de genoemde families wonen nog steeds in Bemmelen en zijn woonhuis, waarvan voortdurend sprake is, staat nu nog in gewijzigde en gesplitste vorm op de hoek van de Flierenhofstraat en de Dorpsstraat, naast garage Bouwmeester. De Willem Jansenstraat, op de Klappenburg, is naar hem vernoemd.

Het dagboek bestaat uit drie schriftjes, dicht beschreven met vulpen en niet altijd even makkelijk te lezen. Het plechtstatige taalgebruik van de ambtenaar heb ik zoveel als mogelijk gehandhaafd, ook waar dat leidde tot grammaticaal onjuiste zinnen. Wel is de spelling in de meeste gevallen (mensen, Duitsers en de naamvallen) aan de huidige aangepast, zolang dat het taalgebruik uit die tijd niet in de weg stond. Om de leesbaarheid te vergroten zijn op enkele plaatsen wel komma's en nieuwe alinea's toegevoegd en heel incidenteel staat er een verduidelijking of feitelijke correctie van mij tussen [vierkante haken].

Bladzijde uit een van de drie schriftjes.

September 1994, Wim Jansen III

Dierbare kinderen

Bemmelen, September 1944

Het navolgende relaas van den oorlogstoestand in de Betuwe, speciaal in Bemmelen, Ressen en Haalderen, heb ik samengesteld onder begeleiding van kanonnengebulder en granaatvuur, opdat gij later zult weten hoe het verloop was indien ik onverhoopt, wat God verhoede, slachtoffer van deze helse oorlog zou worden.

Ik zal dan bij het allereerste begin beginnen. In de laatste dagen van augustus 1944 was de burgemeester ondergedoken en had de gemeente verlaten omdat Bemmelen mensen moest leveren voor het maken van versterkingen voor de Duitsers.

Maandag 4 September moest de gemeente 200 mannen voor dat werk leveren. Arnold [red.: zijn zoon mr. Arnold (Nol) H.J.M. Jansen, gemeente-secretaris] had toen de leiding en weigerde en ging ook onderduiken met het gehele secretariëpersoneel, de secretarie werd geheel verlaten en het gemeentehuis gesloten. Nol ging naar Doornenburg, bij wie hij ingekwartierd was wisten wij niet en mochten dit ook niet weten. Na een ontroerend afscheid werd hij door veearts Dr. van den Born weggebracht per auto. Ik weet niet meer of de datum 4 september juist is, het kan ook een week vroeger zijn geweest. Het werd een angstige situatie in het dorp en moeder werd zenuwachtig en angstig en wilde maar steeds weten waar Arnold was, doch ik wist het niet en stelde haar maar zoveel mogelijk gerust. Ik raadpleegde onze huisdokter, Dr. Noordzij, en deze adviseerde om moeder 14 dagen op te nemen in Bemmelen in het ziekenhuis. Moeder vond dit ook goed en op 8 september bracht ik moeder naar het Liduïnegesticht bij de zusters. Ik bezocht haar daar 2 à 3 maal per dag en ben daar de tweede of de derde dag, ik weet niet meer precies welke dag, bij haar gebleven omdat moeder zo zenuwachtig was en naar huis wilde. Ze kalmeerde toen wat en ik bleef in huis bij de tantes en sloot ons huis en elke morgen ging ik het openen om de Duitsers de schijn te geven dat het huis bewoond was.

Zo sukkelden wij door en de berichten dat de Engelsen reeds in Grave en Nijmegen waren kwamen tot ons, hoopvol zagen wij naar hun komst uit. Zo kwamen we aan zaterdag 16 september 1944. Ik was die dag 's avonds 6 uur bij het gemeentehuis en daar vertelde mij de wacht dat wanneer de burgemeester en de secretaris zondagmorgen om 10 uur niet op het gemeentehuis waren, het standrecht zou worden toegepast. Dat wil zeggen dat ze zouden worden gefusilleerd en het huis in brand gestoken. Dat dit geen ijdele bedreiging was, was gebleken te Elst waar tien mensen zouden worden doodgeschoten omdat er sabotage was gepleegd. De SS-mannen van de Duitsers eisten dit, de Ortscommandant kreeg het gedaan dat tenslotte 3 mensen zouden worden gefusilleerd. Het hoofd der christelijke school, het hoofd der rk-school en de directeur van het bijkantoor van de Raad van Arbeid te Elst werden aangewezen en voor het huis van Dr. Jaspers doodgeschoten, de lijken werden op een handkar gesmeten en zo naar de algemene begraafplaats vervoerd. Groot was de ontsteltenis te Elst en de hele omgeving. De onrust werd steeds groter.

Toen **Zaterdag 16 September** mij dat telefoonbericht werd doorgegeven dacht ik het wordt voor jou ook tijd om onder te duiken. Ik begaf mij naar het geheime buscom[?] op de Dijkenaar maar trof de chef (de heer Fr. Jansen gefingeerde naam) niet aan. Toen naar Van den Born die ik even kon spreken, waarschuwde de beide dokters opdat zij ook maatregelen konden nemen, er heerste toen een zeer zenuwachtige stemming in het dorp. Ik ging naar moeder en legde haar de toestand uit, dat ook ik weg moest. We namen

afscheid van elkaar, waarbij ik tegen wil en dank mij goed moest houden en als ik daaraan denk wordt het mij nog te machtig. Ik ben toen naar de tantes gegaan, heb daarvan afscheid genomen, een en ander ingepakt en vertrok, maar wist om half acht nog niet waarheen en moest om 8 uur van de openbare weg zijn. Ik ben De Plak op gegaan en kwam bij Toon Knippenberg, de vader van ons vroegere meisje Dina. Daar had men geen kamer voor mij omdat er reeds zovelen ondergebracht waren. Ik ben toen doorgesjouwd naar Hentje Meurs, die ik mijn toestand mededeelde en vroeg of hij mij enige dagen herbergen kon. Meurs en ook zijn vrouw namen mij dadelijk liefderijk op, stelden hun eigen slaapkamer beschikbaar, zorgden voor een maaltijd en deden alles om mij gerust te stellen. Ik was uitwendig kalm maar inwendig angstig en zenuwachtig omdat ik niet wist wat er de volgende dag te Bemmelse gebeuren ging. Ik ging tegen elf uur te ruste en sliep die nacht na alle emoties goed.

Zondag 17 September 1944. Om zeven uur was ik opgestaan maar kon niet buiten gaan, mocht me niet vertonen. Die morgen om 10 minuten over 10 uur kreeg ik bericht dat de SS uit Arnhem had opgebeld om te vragen of de burgemeester en de secretaris aanwezig waren. Op het ontkennend antwoord, werd gezegd, dat de nodige maatregelen zouden worden genomen. [In de kantlijn is, blijkbaar achteraf, met potlood toegevoegd: "Later vernamen we dat 12 vooraanstaande personen zouden worden doodgeschoten."] Om half elf die morgen kwam er uitkomst. De Engelsen waren in Nijmegen en honderden vliegtuigen van de Engelsen cirkelden boven de Betuwe en bombardeerde Duitse stellingen aan de Rijn en lieten honderden, ja duizenden valschermpjes naar beneden, met blijdschap zagen wij deze vertoning aan. Zweefvliegtuigen met valschermpjes landden in Arnhem, werden grootdeels vernietigd, doch men kon tijdelijk de brug te Arnhem bezetten. Vliegtuigen schoten aan het Looveer te Huissen een schip met benzine en olie in brand, maar troffen ongelukkig bij de daar gelegen steenfabriek een schuilkelder waarbij 25 mensen werden gedood, allen die zich in die kelder bevonden.

Luchtlandingen 17 september 1944.

De Engelsen hadden Nijmegen bereikt en beschoten toen Oosterhout en Lent. Verschillende slachtoffers vielen. De eerste was meester Omlo, die met anderen onder het spoorwegviaduct in een kelder schuilden. Een tweetal

Duitse militairen van de Wehrmacht vluchtten ook daar binnen, een Duitse officier zag dit en schoot die twee soldaten neer, maar trof ongelukkig met zijn automatisch pistool ook de heer Omlo; zijn dochters Puk en Cor werden zwaar gewond, doch later hoorde ik dat Puk die het zwaarste gewond was haar been zou behouden en Cor loopt al weer rond. Zondag n.m. werd Ressen door de Engelse vliegtuigen gebombardeerd en gemitrailleerd, de spoorlijn werd onklaar geschoten en het eerste slachtoffer te Ressen, Daan Teunissen werd dodelijk getroffen terwijl hij de schuilkelder in wilde gaan. Een grote massa materieel komt over de Waal naar Oosterhout en Lent en verder de Rijksweg op. Tanks, gevechtswagens, kanonnen, granaatwerpers, zware mitrailleurs en diverse dienstwagens met keukenwagens en wagens met munitie. De Rijksweg naar Elst wordt geweldig beschoten.

Maandag 18 September. De Engelsen rukken verder op en trachten de Duitsers terug te duwen. De Duitsers die aanvankelijk naar het scheen in wilde vlucht terugtrokken, herstelden zich en hielden stand nadat ze versterking hadden gekregen. De Engelsen richten hun geschut nu ook op Bommel, vanwaar de Duitsers geregeld terugschoten. Verschillende huizen werden Dinsdag 19 September reeds getroffen onder Bommel.

Woensdag 20 Sept. 1944. Meer bedaarde dag. Moeder was 20 sept. jarig, ben bij haar geweest in het ziekenhuis om te feliciteren, tante Dina was er ook en had nog bloemen meegebracht en heeft toen het haar van moeder nog opgemaakt. De patiënten zaten toen reeds geheel gekleed naast het bed om bij het eerste treffen onmiddellijk te kunnen worden vervoerd.

Donderdag, Vrijdag en Zaterdag toenemend granaatvuur op Bommel van de Engelsen. We liggen bij Jan Polman op de deel in het stro, een geschikte kelder is er niet. We zijn in een week al niet meer uit de kleren geweest en slapen op de grond op stro of waken gezeten op een stoel. Met vreugde wordt steeds de dageraad begroet, want de nachten zijn vreselijk. Duitsers sluipen nog om de huizen op De Plak terwijl de Engelsen reeds te Ressen en in de Vossenpels zijn. Ik kan moeder niet meer bezoeken, mag niet op de weg komen.

Zondag 24 Sept. 1944. Veel voltreffers in diverse huizen, echter weten we niet midden op De Plak wat voor op De Plak en in het dorp is gebeurd. Granaatvuur steeds heviger voor, naast en achter het huis waar wij tezamen zijn. Voltreffers doch geen enkele inslag; wel in de buurt in een druivenkas. Veel vee in de weide en varkens worden dodelijk getroffen en blijven onbegraven liggen. Als men 's avonds buiten kijkt ziet men overal de lucht rood van de gloed van brandende huizen en boerderijen in de richting Arnhem, Elst, enz.

Maandag 25 Sept. 1944. Het wordt onhoudbaar in het huis bij Meurs en Polman. We overleggen om te vertrekken. Polman wil niet, doch Meurs en ik met zijn gezin vluchten naar De Hoogen Eest, waar een goede kelder is. We worden daar opgenomen, in een propvolle kelder en krijgen daar voor een nacht onderdak. Het eerste huis in Bemmels, Jan Nas bij de kerk, wordt in brand geschoten. De kerk krijgt enige treffers in de toren en in de kerk zelf.

Dinsdag 26 Sept. 1944. De eerste Engelse soldaten met het nodige materieel komen in Bemmels in het Vossenhol en op De Plak. De Duitsers worden in het dorp en De Plak teruggedrongen. Toenemend granaatvuur, verschillende huizen worden in brand geschoten.

Woensdag 27 September 1944. De verjaardag van tante Dina. Ik ga naar het dorp, kan niet verder komen dan tot bij de kerk en mag niet meer op straat, terug naar De Plak. Alle mensen trekken daar weg, het granaatvuur wordt steeds heviger. Ik heb nog gewacht tot Donderdag 28 September 1944, ben toen het dorp uit gegaan. De Engelsen waren toen in de Dorpsstraat. Ik trachtte naar mijn huis te komen maar men zei bij het huis van Roosmalen dat ik terug moest gaan want de moffen waren nog in de nabijheid. Ik ben toen over afgeschoten bommen en takken geworsteld door het kerklaantje en ben naar de pastorie gegaan, de pastoor en kapelaan Van der Voort en verschillende anderen waren toen nog in de pastorie maar moesten ook weg.

Verwoest huis op De Plak.

In de namiddag ging ik naar het ziekenhuis maar daar was alles verlaten en hoorde ik van de pastoor dat alle inwoners van het St. Liduïnagesticht waren overgebracht naar de kelders van de zusterschool. Het ziekenhuis had een voltreffer gehad en het eerste slachtoffer was in het gesticht gevallen. Het oude opaatje Nienhaus (85 jaar) was op de WC door een voltreffer gedood, het hoofd was van de romp gescheiden. In de kelders

van de school waren allen weer voorlopig veilig. Wel troffen verschillende granaten het klooster en de kapel en werden er maatregelen beraamd om de zieken naar Nijmegen over te brengen.

Ik ben toen bij moeder in de kelder geweest, dat was een hartroerend weerzien, maar ik kon daar niet blijven. De volgende dag, Vrijdag, zijn de zieken met Dr. Noordzij per Engelse Rode Kruiswagens vervoerd naar het Canisiusziekenhuis te Nijmegen. De ouden van dagen werden elders ondergebracht, in Lent en vervolgens naar Maas en Waal, Beuningen, Weurt, Ewijk, Winssen, Druten, Puiflijk enz. enz. oom Frans, tante Hentje en Nol van

De Assenburg met vrouw en kinderen (2) en Riet en Wim waren met de familie Bongers van De Plak per wagen en paard die ze nog hadden gevlucht naar de overkant van de Waal en verder getrokken naar Druten. Daar meenden ze veilig te zijn, toen was het daar ook veilig er waren geen Duitsers en geen Engelsen, ik vernam dit van iemand die Nol van oom Frans in Beuningen had gesproken.

Ik ben die Donderdag naar ons huis gegaan en zag dat het nog vrijwel onbeschadigd was, alleen een stuk dak was weggeschoten. Terwijl ik bij het huis van Van Mook stond, zag ik dat Wim Stoffels op de Klappenburg in de zijdeur bij de keuken stond. Ik ging er onmiddellijk heen en werd daar met vreugde begroet, ik had geen onderdak meer en bleef toen daar waar we met 31 personen des nachts in de kelders zaten. Voor granaatvuur was het daar tamelijk veilig. Ik kreeg daar wat te eten en te drinken, want dat hadden ze daar in overvloed. De bewoner van het huis met zijn vrouw, Cesar Pouwels, waren naar Gendt gevlucht en hadden de familie Stoffels (Wim) met familie Jan Stoffels beslag gelegd op dat huis met nog enige familie. Die hadden de nacht te voor met 30 personen in mijn huis vertoefd in de kelder. De Duitsers hadden de avond tevoren alle mensen uit de huizen gejaagd, naar ik hoorde, en hadden toen alle huizen geplunderd. De tantes met oom Herman en de kleine Gonny waren in de richting Huissen gevlucht, waar ze zijn en of ze allen nog leven is me tot op heden niet bekend. Nol zit nog altijd in Doornenburg, tenminste we hebben nog niets van hem vernomen.

De families Stoffels en Gertsen die op de Klappenburg in de kelder zaten hadden gezamenlijk een koe geslacht die gewond door granaatvuur in de nabijheid van de boerderij lag en onder granaatvuur hadden ze het dier binnen op de deel gehaald en verder afgeslacht, het vlees ingezouten en daarvan werd geregeld gekookt en gebraden. Uit de bakkerij van Van Mook, die was gevlucht naar Haalderen, werden de laatste broden gehaald en verdeeld onder de nog aanwezige mensen. Bommel werd al langer hoe meer verlaten. De Duitsers staken verschillende boerderijen in brand, zoals die van Bus, het huis Welgelegen van Betje Vernooy, de boerderij van Dolf van Oppenraay, de Houtakker van Lenzen, op Het Hoog verschillende huizen. En die niet in brand gestoken werden zijn door de Duitsers met granaatvuur in elkaar geschoten. Ons huis en dat van de tantes en van Van Mook, waren wel beschadigd maar zullen gauw bewoonbaar kunnen worden gemaakt. In geen enkel huis zijn nog hele glasruiten.

Vrijdagmorgen 29 September kwamen verscheidene gezinnen vluchtende het dorp binnen langs de achterweg, o.a. ook de familie Bouwman uit de Oostervelden, waarbij een oude oom van 90 jaar! (Frits) met Piet Rikken en gezin, en Bouwman (de emmer) met vrouw en zoon, ze waren radeloos. We hebben ze bij De Klappenburg opgewacht en heb ik ze ondergebracht met zestien personen in ons huis in de kelder, die een goede schuilplaats bood.

De mensen waren zeer dankbaar dat ze toen weer onderdak hadden. Ze installeerden zich zo goed mogelijk. De vader, Kobus Bouwman, die ziek was, is gestorven voordat zij vluchtten. W. Stoffels heeft daarvoor nog zo goed en zo kwaad als het ging een kist gemaakt en per handwagen het lijk naar het kerkhof gebracht in het lijkenhuis. Later heeft de inmiddels ingestelde ordedienst het lijk begraven.

Zondag 1 October kregen we bezoek van kapelaan Van der Voort, er was geen gelegenheid om een H. Mis te lezen. De laatste had hij gelezen in de kelders van de zusterschool, waar ik de H. Mis heb gediend.

Het granaatvuur op Bommel van Duitse zijde, de Duitsers waren in Haalderen, werd steeds heviger. Wat hebben we de laatste veertien dagen geleden en ons alle avonden voorbereid op de dood die elk ogenblik kon komen. Soms waren het 3 à 4 uur achtereen dat we gezamenlijk het rozenhoedje baden en acten van berouw verwekten, daarbij riepen we onze kerkpatroon St. Donatus steeds aan om voorspraak tot bescherming. De toren van de kerk werd onophoudelijk beschoten en stond tenslotte geheel scheef wat de spits betreft. Later is het hele gevaarte op de kerk gevallen en op het kerkhof terecht gekomen. De kerk zelf heeft zeer veel voltreffers gehad, gehele stukken van het gewelf vielen naar beneden. Maandag steeds weer volop granaatvuur, doch gelukkig zonder persoonlijke ongelukken. We hebben in het achterhuis een Engelse bezetting die de landen van de Klappenburg, Oostervelden, Papenstraat moeten zuiveren van nog aanwezige Duitsers die nog geregeld de Engelsen met machinegeweren en gewone geweren bestoken, vooral des nachts. Op deze dag in de voormiddag gingen W. Stoffels en ik ons huis eens bezoeken vanaf de Klappenburg, we waren ongeveer bij het tuinpoortje toen er een geweerschot op ons gelost werd, wij bukten en ik heb gebukt tot om de hoek van het huis toen het tweede schot knalde en de kogel in de muur ketste. De Engelse jongens trokken er onmiddellijk op af en dreven de moffen weer in de richting Haalderen. Zo ging dat van dag tot dag, telkens kwamen er weer moffen tot in de voorste linie, maar ze werden telkens terug gedreven of vernietigd. Zo nu en dan werd er een Engelse soldaat gewond, die per rode Kruisauto naar Nijmegen werd gebracht.

Dinsdag 3 October. Tamelijk stille dag, alleen in de namiddag hevig granaatvuur van de Duitsers op de kerk, we zagen er 5 voltreffers op de kerk vallen die nagenoeg de hele kerk in puin deden vallen. Een deel der gewelven was op het hoofdaltaar gevallen en heeft dit altaar grotendeels, wat de bovenbouw betreft, verpletterd. De pastoor vluchtte voor de tweede maal naar Oosterhout en kwam enkele malen vandaar om contact met zijn parochie te houden. Op deze dag ben ik naar Costermans op de Leemkuil gegaan, daar lag een deel van de staf der Engelsen en was een bureau voor de gemeente ingericht waar de burgemeester geregeld kwam en de ordedienst de bevelen ontving. Bommel was bijna geheel verlaten, bij de gehouden telling bleek dat

er nog 204 personen in Bemmelen waren. De winkels die verlaten waren werden successievelijk leeggehaald en de artikelen werden opgeslagen in een schuur van de Leemkuil waar winkel werd gehouden. Meester Wierink had hier met nog enige mensen van het distributiebureau de leiding. In Ressen werd brood gebakken en dit gebracht per wagen naar Bemmelen en verdeeld.

Onderwijzer Th. Hoedemaker heeft de leiding van de ordedienst. Men heeft een regeling voor het begraven van het dode vee, doch er kan niet veel van komen, het is nog steeds gevaarlijk zich te begeven in weiland tussen de linies. De landen en wegen lopen vol koeien, varkens en schapen, niemand neemt er notie van. Een enkele maal wordt een gewonde koe of varken vervoerd en geslacht voor de voedselvoorziening. Dagelijks kan eten worden gehaald op de Leemkuil.

Woensdag 4 October zien we de eerste boerderijen in brand. Hevig granaatvuur van de Engelsen op Haalderen. We vernamen dat Johanna Bus (van de Bosch) door granaatscherf was getroffen en de linkerarm had verloren en een deel van de kuit van haar linkerbeen was weggeslagen, per Rode Kruiswagen van de Engelsen was zij naar een ziekenhuis te Nijmegen gebracht. De linkerarm was boven de elleboog afgezet. Volgens mededeling maakte zij het naar omstandigheden vrij goed en zal ze wel herstellen. De familie Bus in de kelder gelegen en zag toen dat er ergens brand was uitgebroken, ze gingen naar boven om te zien waar de brand was en kregen toen een granaat in het huis met het hiervoor geschetste gevolg. Johanna werd in de kelder gedragen en toen zij daar verbonden was staken de moffen de boerderij in brand en moesten ze weer vluchten. Johanna werd op een ladder gelegd en zo vervoerd naar het nabij zijnde huis van Jan Helmich vanwaar zij per Rode Kruiswagen naar Nijmegen werd vervoerd.

Haalderen werd steeds heviger beschoten. Wel vielen er in onze nabijheid nog granaten, zelfs een in de open schuur die deze gedeeltelijk vernietigde maar het huis werd niet getroffen alleen werd de geit van W. Stoffels die in de koestal stond op De Klappenburg door een scherf zodanig gewond dat ze moest worden afgemaakt.

's Avonds was de lucht richting Haalderen/Gendt rood van brandende boerderijen en huizen die zijn afgebrand in Haalderen. Ook de kerk te Haalderen kreeg zodanige voltreffers dat ze geheel verwoest was. In de kerk waren ongeveer 300 mensen bijeen toen de eerste granaten vielen waarbij enige doden en gewonden te betreuren waren. Pastoor Van der Weij, die zelf ziekelijk is, was naar zijn collega in Gendt gevlucht. Pater Van Moorsel (O.P.) uit Huissen, die assistent te Haalderen was, bleef bij de mensen en bracht de mensen zo goed en kwaad het ging onder, voornamelijk in de boerderij van C. Vernooy, welke nog niet in brand geschoten was. Wat voor een zware dag dit voor Haalderen is, laat zich denken, maar nog meer is het dit voor pastoor

Van der Weij, wiens levenswerk grotendeels verwoest is. Hij had gezorgd dat Haalderen een kerk kreeg, en een zeer mooie die alom in den lande bekendheid had gekregen, zonder schuld, dus werkelijk een eigen kerk, en dit alles ligt nu in puin. Alleen kan dat nog een grote voldoening voor hem zijn dat hij de parochianen van Haalderen beschaving en meer godsdienstzin heeft bijgebracht. De mensen in Haalderen waren wel goed maar deels wat ruw omdat zij jaren in krotten van huizen hebben moeten leven als steenfabrieksarbeiders. Als men in Haalderen in de kerk kwam, was men direct gesticht door de godsdienstige en vrome houding der kerkgangers gedurende de godsdienstoefening. Wel had hem dit aanvankelijk veel moeite en geduld vereist, maar met zijn Friese starre volhardendheid was het hem gelukt van dit wel gelovig ook een vroom volk te maken. Hij had toch zo gehoopt, vertelde mij pater Van Moorsel, dat zijn kerk gespaard zou blijven. Het heeft niet zo mogen zijn. Het was Gods H. wil!

Donderdag 5 October 44. Kapelaan Van der Voort komt ons bezoeken en deelde mede dat Vrijdagmorgen (eerste Vrijdag) door hem de H. Communie zou worden uitgereikt aan degenen die dit wensten. Van de 26 personen gaven zich 21 op. Een H. Mis kon hij niet lezen. Hij bleef die dag bij ons ten eten in de kelder kwam 's avonds terug want een 12 tal Engelsen (uit Glasgow) verzocht om te biechten. Het waren allen oorspronkelijk leraren die in Glasgow op fabriek werkten en bewijzen bij zich hadden dat zij rooms-katholiek waren. Ik heb thuis voor kapelaan Van der Voort nog een dictionaire gehaald Hollands-Engels, dan kon hij nog eens een en ander nader bestuderen. 's Avonds om tien uur kwamen zij een voor een in de keuken te biechten, volgende morgen zouden zij tot de H. Tafel naderen, maar des nachts vertrokken zij naar de voorste linie richting Haalderen en hebben we ze niet meer terug gezien.

Deze Donderdagavond heerste er een ongedwongen stemming in de kelder en nadat 't avondgebed met rozenhoedje enz. enz. was gebeden, werd door de jongeren voorgesteld om wat te zingen. We begonnen met het "Wilhelmus" daarna verschillende stichtende liederen en enkele dramatische oude liedjes, waarna we te rusten gingen. De nacht verliep vrij rustig en 's morgens 8 uur kwam kapelaan Van der Voort de H. Communie brengen. Een voor een kwamen we uit de kelder en communiceerden in de keuken geknield liggend voor een tafel. Wat waren we op dat ogenblik ontroerd bij deze meer dan eenvoudige plechtigheid. Allen voelden zo echt Gods tegenwoordigheid en werden gesterkt tegen de dingen die komen zouden. Met vertrouwen en gerustheid gingen we de verdere onzekere toekomst tegemoet.

We mochten niet meer buiten komen, ten minste niet meer op straat want onophoudelijk vielen er links en rechts nog Duitse granaten, een sloeg er des nachts een gat in de muur van de keuken van ons huis, pomp en aanrecht werden weggeschoten. In de kelder, waarin de fam. Bouwman Oostervelden

en anderen zaten, hadden ze wel deze slag gehoord, maar eerst des morgens zagen ze wat er gebeurd was.

De eerste vluchtelingen uit Haalderen kwamen aan en werden ondergebracht in de kelders van de zusterschool, de gehele dag stroomden de vluchtelingen toe, de meesten die niet wisten waarheen werden in de zusterschool ondergebracht, een ander deel in het huis De Kinkelenburg.

Zaterdag 7 Oct. was er gelegenheid om te biechten, kapelaan Van der Steen kwam ook op De Klappenburg om biecht te horen en deelde mede dat Zondag 8 October om 1/2 acht gelegenheid was voor een 6-tal mannen om de H. Mis bij te wonen. Ik heb toen weer de H. Mis gediend en stond toen verwonderd over de zo devote houding van die honderden Haalderse mannen, vrouwen en kinderen die niettegenstaande de uitgestane doodsangst hun godsdienstzin niet hadden verloren, velen naderden tot de H. Tafel en aandachtig volgden zij de H. Mis en baden allen de Latijnse gebeden hardop mede, dat hadden ze zo van hun vrome herder geleerd.

Door de vluchtelingen uit Haalderen, hieronder waren er ook die in Bemmelse thuis hoorden, was de bevolking weer gestegen van 204 tot 1200. Allen in zo'n beperkte ruimte bijeen ging niet langer, want de mensen kon men niet van de straat houden. De Engelsen vorderden toen dat de meesten die niet in eigen huis verbleven, geëvacueerd moesten worden, teneinde hinder voor de Engelsen te voorkomen terwijl zij ook steeds voor spionnen vreesden. Per Engelse auto's en wagens en paard werden de mensen overgebracht naar Lent en daarna verder naar dorpen in Maas en Waal, ja zelfs tot in Nistelroy in Brabant. Er werd geregeld een wacht van burgers uitgezet die de verschillende wegen bewaakten en een ieder die op de weg kwam moesten aanhouden en zo nodig op het hoofdkwartier op de Leemkuil brengen om geïnterneerd te worden.

Zondag 8 October. Om half acht 's morgens H. Mis in de kelder van de zusterschool. Kapelaan Van der Voort deed de 1e H. Mis, pastoor Dr. W. Mulder de 2e, deze twee H. Missen heb ik uitgediend, de derde van pater Van Moorsel diende Jan Stoffels, doch ik moest hem hierbij te hulp komen, hij kon het niet meer goed volgen.

De Zondag verliep tamelijk kalm, wel vielen er hier en daar in het dorp en op De Plak nog Duitse granaten. Er liepen mensen op straat, te veel volgens de Engelsen en er was sprake van dat Maandagmorgen allen zouden geëvacueerd worden en over de Waal worden gebracht in verschillende Maas en Waalse dorpen tot zelfs in Brabant voor zover dit vrij was van moffen.

Ik heb mij des n.m. naar de Leemkuil begeven, waar ik de burgemeester aantrof, en woonde de bespreking bij over de evacuatie van de rest van Bemmelse ingezetenen. Om zes uur zou de beslissing vallen. Ik vroeg toen de burgemeester met hem mede te rijden naar Ressen, waar ik wilde trachten onderdak te bekomen, zonder begeleiding mocht men niet op de weg komen.

Ik reed 's avonds met de burgemeester per auto naar Ressen, de burgemeester was te Ressen ingekwartierd bij de directeur der veiling waar verschillende inwoners van Bemmeler onderdak hadden bekomen. In Ressen was het gevaar veel geringer en was het daar rustig, alleen het geschut der Engelsen zou geregeld zijn granaten op Gendt, Pannerden en Arnhem richten. Omstreeks kwart over zes kwam ik op de boerderij van de Gebr. Mulder aan en vroeg daar om een schuilplaats. Nadat Bernard Mulder met de huishoudster enig overleg had gepleegd werd ik liefderijk in de kring der huishouding en verdere geëvacueerden opgenomen. Er was een bed vrijgekomen in de kelder, waar Dr. Westerman uit Bemmeler enige tijd had verbleven maar die was nu weer in Bemmeler. Dr. Noordzij was op bezoek bij de geëvacueerde zusters en de zieken in Nijmegen.

Ik heb die nacht weer eens rustig kunnen slapen en voor het eerst in ruim drie weken uit de kleren geweest en me eens flink kunnen wassen en scheren.

Dinsdag 10 October. Men deelde ons mede dat Frans en tante Hentje met Riet en Wim en de huishouding van Nol van de Assenburg, die bij Bongers op De Plak in de kelder waren verbleven, vertrokken waren naar Druten en daar ingekwartierd waren bij Cornelissen in Druten die met een dochter van Daan Teunissen uit Ressen is gehuwd. Het bericht kwam tot ons dat Annie de vrouw van Nol was getroffen door een granaatscherf en aan de gevolgen daarvan was overleden. In de namiddag kregen we bevestiging van dit ongeval, voor de granaten in Bemmeler vluchtte zij naar Maas en Waal en werd daar dodelijk getroffen. Riet van oom Frans had een lichte verwonding aan het been. Later hoorden we de toedracht van dit ongeval. Annie was al in het huis toen plotseling de toren van de kerk te Druten werd beschoten. Ze vluchtte het huis uit om in de schuilkelder te gaan en riep nog tegen Nol, ik ga naar de schuilkelder. Voor de ingang werd ze getroffen en riep nog "Nol ik ben gewond", waarna zij stierf. Ze is op het kerkhof te Druten ter aarde besteld. Je kunt denken welk een verslagenheid er onder de familie heerste. Een ander werd ons door Dr. Noordzij medegedeeld. Dr. Noordzij bracht ook bericht mede over moeder, dat zij het zo goed maakte en een voorbeeld was van geduld en vertrouwen voor al de overige geëvacueerden. Het was hem zelf opgevallen dat zij zo kalm en vol vertrouwen was. Het deed mij buitengewoon goed dit te vernemen en stelde mij omtrent moeder gerust.

's Avonds kwam kapelaan Van der Steen en deelde mede dat hij Woensdagmorgen om 8 uur een H. Mis in een kamer van de boerderij zou lezen en in Ressen was aangezegd zodat die wilden de H. Mis konden bijwonen. In een voorkamer, waar de Engelse kapitein was geïnstalleerd, werd op een buffet het altaar ingericht en de kamer 's morgens acht uur vrij gegeven. Een 30-tal mensen woonden de H. Mis bij en ik had weer de eer de H. Mis te mogen dienen. De meesten naderden tot de H. Tafel. Ik merkte later toen we aan de tafel in de keuken zaten op dat dit voor Ressen een

buitengewone gebeurtenis was, sedert meer dan 300 jaar geleden was in Ressen geen H. Mis meer opgedragen en nu in de laatste paar weken reeds driemaal. Op den dag is het hier rustig, behalve dan dat het geschut, dat voor het huis in de boomgaard staat, steeds zijn gebulder laat horen. Maar daar wordt men gauw gewend aan. We verblijven op den dag in de keuken en gaan nu en dan eens naar buiten om ons te vertreden, op de weg mogen we niet komen. 's Nachts vallen er nog wel hier en daar granaten maar alle nogal op een afstand van de boerderij.

Vanuit Bemmél krijgen we dagelijks bericht. Bernard Lamers van Het Hoog, die met vrouw en kind hier ook op de boerderij is ondergedoken, is ingedeeld bij de hulppolitie en heeft 3 à 4 maal per dag 2 uur dienst op de wegen te Bemmél waar ze een ieder moeten aanhouden die zich op de weg vertoont. Van hem horen we regelmatig wat er in Bemmél plaats heeft en horen dat daar in het dorp nog geregeld 's nachts granaten vallen en daarvoor de meeste huizen aardig beschadigd worden.

We hebben hier drie zieken in de kelder liggen, Nol de broer van Bernard Mulder is sedert enige tijd ernstig ziek en komt nagenoeg niet meer boven, dan ligt daar nog een oude dienstbode die open benen heeft en niet meer kan lopen. Mies Lamers, de huishoudster, heeft daarmede zeer veel werk. Wel komen of Dr. Noordzij of Dr. Westerman geregeld naar de patiënten kijken, maar de verzorging ervan rust verder geheel op haar en daarbij komt nog de verdere verzorging van de inwoners der boerderij, hierbij wordt zij wel geassisteerd door juffrouw Lamers of Bouwman, de vrouw van B. Lamers en moeder Fleuren en haar dochter die ook op de boerderij zijn geëvacueerd en ik moet zeggen dat de verzorging van ons allen in deze tijd niets te wensen over laat. We hebben hier zeer goede voeding en ik weet niet hoe ik Mulder en zijn huisgenoten mijn dank zal betuigen en vergelden voor al het goede dat zij mij deze dagen hebben betoond, want allen zijn even goed voor mij.

Op de boerderij liggen ook een 100tal Engelse soldaten, die in de schuren liggen en het geschut bedienen, 's avonds komen ze op de keuken wel eens buurten en presenteren dan sigaretten en chocolade. Ook ruilen we wel busjes corned beef tegen melk, want we zijn zo gelukkig dat we melk hebben, Mulder heeft de meeste koeien nog behouden en ze lopen nog in de weide en worden nog dagelijks door de knecht Job geholpen. Job is een factotum op de boerderij die voor alles raad weet en zelfs voor barbier fungeert. Hij heeft mij ook reeds een paar maal geschoren.

In Bemmél is nagenoeg al het vee gesneuveld, alleen in de polder lopen nog wat koeien maar die worden niet meer gemolken en men heeft daar dikwijls gebrek aan melk vooral voor kinderen en ouden van dagen. Voor de broodvoorziening is ook gezorgd, te Ressen wordt brood gebakken en dagelijks wordt dit thuis bezorgd. In Bemmél bakt men thans ook weer en heeft hetzelfde plaats.

Van Nol nog niets naders gehoord, die zit nog in Doornenburg en heb daar veel zorg over maar vertrouw dat ook hij het er levend af zal brengen. Van de

tantes en oom Herman heb ik tot heden niet naders kunnen vernemen. Ze zijn de richting Huissen opgegaan en vermoedelijk in Huissen-Zand of in de buurt van Angeren terecht gekomen. Van Huissen vernamen we nog niets, alleen deelde men ons mede dat in de stad Huissen bommen waren gevallen en dat de deken pastoor Van Wijk ernstig was gewond en gestorven is, bevestiging van dit bericht hebben we nog niet gehad, wel dat hij zwaar gewond was. Een bom zou op de pastorie zijn gevallen en veel verwondingen hebben veroorzaakt. Van Piet en Riet en kinderen uit Mechelen horen we natuurlijk ook niets, evenmin van Dien uit Amsterdam. Mechelen zal wel in handen van de Engelsen zijn maar Amsterdam zal het nog wel erg te verduren hebben, tenminste volgens de geruchten zouden de moffen daar alle havenwerken enz. vernielen. Wat zullen de mensen in de hoofdstad nog te verduren hebben. Zoals Mulder ook herhaaldelijk zegt, laten we God op de blote knieën danken dat wij het nog zo goed hebben en opzien naar de mensen in de steden, die van alles afgesloten en misschien zonder voedsel zijn en armoede lijden.

Donderdag 12 October '44. In Ressen een rustige dag, maar in Bemmelen zijn in de nacht nog vele Duitse granaten gevallen, ook in Ressen, op een honderd meter of 4 van onze boerderij nog een bij het huis van de koster der N.H. Kerk. J. Lamers naast het prot. kerkje. In Ressen wordt een begin gemaakt de huizen die niet te veel hebben geleden te herstellen, er worden pannen gehangen en ruiten gezet in de kamers waar mensen moeten verblijven. In de loop van deze week zijn bij ons in de keuken (Vrijdag of Zaterdag) de ruiten ingezet en zijn we daar tochtvrij wat een grote verbetering is.

Zaterdag 14 October, de verjaardag van onze priesterzoon Wim. Van hem uit Kampen hebben we 13 Sept. j.l. het laatst iets gehoord. Hij schreef toen dat Kampen wellicht geheel geëvacueerd zou worden en hij dan met de Rk mede zou gaan; Of daar iets gebeurd is weten we niet, ze zullen nog wel in Duitse handen zijn.

Het front schiet niet op, nog steeds staan de moffen in Gendt en zijn de Engelsen aan de grenzen van Gendt. Vanuit Arnhem hebben de moffen een tegenaanval ondernomen op Driel, doch werden door de Engelsen teruggeslagen met grote verliezen.

Zondag 15 & Maandag 16 October 1944. We hebben hier rustige dagen en nachten gehad en vernamen dat er in Bemmelen op verschillende plaatsen en in de richting Karstraat Duitse granaten zijn gevallen, doch geen slachtoffers hebben geëist, wel is er nog schade aangebracht aan diverse woonhuizen en zijn er in het dorp Ressen ook nog enige granaten gevallen, doch zonder onheil te veroorzaken.

Dinsdag 17 & Woensdag 18 October. We leven hier rustig door, wel komen alle soorten niet te controleren berichten binnen over Gendt en Huissen, ook

dat alle mannen van 18 tot 45 jaar door de Duitsers zouden zijn bijeengebracht en over de Rijn te Doornenburg zouden zijn gezet om voor de Duitsers te werken. De vrouwen en kinderen zouden geëvacueerd zijn in kampen bij Zevenaar, bevestiging van dit bericht konden we niet krijgen. Ook werd nog nader medegedeeld dat Deken van Wijk te Huissen zwaar gewond zou zijn en reeds overleden, doch ook dit bericht is evenmin bevestigd. Huissen zou bij een bomaanval veel doden en gewonden hebben gekregen, evenmin werd hieromtrent zekerheid verkregen.

Kapelaan Van de Steen kwam ons bezoeken en deelde mede dat wij deze week geen H. Mis kregen, hij moest in de Vossenpels blijven.

Donderdag 19 October. Alles tamelijk rustig in Bemmelen. In de Dorpsstraat vallen nog al granaten die de huizen nog verder beschadigen, zodat er weinig bewoonbaars overblijft. Ressen zit overvol vluchtelingen en er worden maatregelen getroffen deze over te brengen naar dorpen in Maas en Waal en in Brabant. Een Engelse r.k. aalmoezenier brengt ons een bezoek en vraagt de beschikking over een kamer op Zondag 22 Oct. a.s. om er een H. Mis te lezen om half elf, welke zal worden bijgewoond door p.m. 40 à 50 Engelse soldaten, de bewoners van de boerderij konden daarbij ook tegenwoordig zijn. Door de eigenaar der boerderij de hr. Mulder wordt toegezegd dat Zondag alles in orde zal zijn in de kamer.

Donderdag namiddag komt zuster Walburgia van het St.Liduinagesticht. Zij kwam van Nijmegen om in Bemmelen nog een en ander op te halen en nog enige zieken te helpen. Zij kwam 's avonds terug en bleef bij ons overnachten. Zij bracht mij de groeten van moeder met de mededeling dat zij het goed maakt in Nijmegen en door Frans van oom Herman was bezocht. Des avonds bracht de burgemeester Van Elk mij een brief van Frans uit Nijmegen die mededeelde dat hij moeder (tante Mien) in een Augustijnenklooster aan de Graafseweg had aangetroffen en had overlegd met de familie bij wie hij inwoont om moeder over te brengen naar de familie Te Boekhorst, Langeveldstraat 30 te Nijmegen. Moeder is daar volgens Frans zeer goed bezorgd en de familie Te Boekhorst droeg zeer veel zorg voor moeder en behoefde ik niet de minste ongerustheid over haar te hebben. Ge kunt denken dat mij deze mededeling zeer veel goed deed en mij zodanig ontspanning gaf dat ik mij niet kon inhouden en eens flink heb uitgehuild dat mij opluchtte en vooral het medeleven van de familie Mulder en de andere aanwezige personen, B. Lamers van het Hoog en de familie Fleuren uit Ressen, dat ik hier in zo hoge mate mocht ondervinden troostte mij en gaf mij verder sterkte om wat er ook zou gebeuren moedig zou tegemoet zien. De Burgemeester zou Maandag voor Moeder een brief meegeven, ik moest maar zorgen dat die klaar lag op Maandag 23 Oct. dan zou hij die meenemen en zorgen dat moeder die in handen kreeg.

Vrijdag 20 Oct. 44. Alles gaat hier op de boerderij zijn gang, tenminste voor zover het kan. Granaten zijn er volgens mededelingen in Bemmelen nog al

gevallen en hebben ons huis ook weer beschadigd, de beide schoorstenen van het platdak zijn er afgeschoten en de dienstbodenkamer is geheel in elkaar geschoten, er is een gat in het plat dak van de erkerkamer, maar het voorhuis heeft verder niets geleden.

Zaterdag 21 Oct. Alle evacués uit Haalderen en Bommel die in Ressen vertoefden zijn deze dag overgebracht naar de buurt van Eindhoven en Zondag is dit voortgezet, doch toch zijn allen niet vertrokken. Niemand die niet een functie heeft mag nog op de openbare weg komen, alleen inwoners van Ressen mogen in hun huis blijven, de huizen in Ressen hebben over het algemeen weinig geleden en zijn alle bewoonbaar.

Vrijdagmiddag 20 October in de namiddag kwam eensklaps Wim van Oom [red. van Uum] Frans bij ons binnen te Ressen en deelde mede dat hij op verzoek van de Burgemeester naar Bommel was gekomen om administratief werk te doen. De secretarie was verplaatst naar het huis De Leemkuil, omdat het gemeentehuis onbruikbaar was. Hij vertelde ons dat hij van Appeltern per fiets was gekomen en te Beuningen over de Waal was gegaan over een pontonbrug die daar door de Engelsen was geslagen. Na het ongeluk met Annie te Druten waren ze angstig en zenuwachtig en daarom verder getrokken en naar Appeltern gegaan waar ze, oom Frans, tante Hentje, Riet & Wim benevens Nol met de beide kinderen en de familie Bongers heen waren gegaan en op een boerderij waren ingekwartierd waar het rustig was en ze het goed hadden. Wim vertelde ons nog eens breedvoerig hoe het ongeluk met Annie had plaatsgehad. Ze hadden zitten eten in de kamer toen plotseling granaten vielen en allen trachtten in de schuilkelder te komen die aan de overkant van de weg lag. Riet had het oudste kind op de arm, het jongste was in de kelder. Annie kwam achter haar aan toen weer een granaat op de weg viel en haar een scherf trof, terwijl ze uitriep "Nol ik ben gewond" en na hoogstens vijf minuten daarna was ze overleden. Het lijk is met nog vier anderen naar het gesticht "Boldershof" gebracht en 2 dagen daarna had er een plechtige uitvaart plaats voor die 5 getroffen en die daar op het kerkhof ter aarde zijn besteld. "Zij rusten in Vrede."

Wim was hier op de boerderij van Mulder geen onbekende en kon hier blijven, hij is naar zijn kantoor gegaan en kwam 's nachts hier slapen. Zaterdagmorgen ging hij weer naar Bommel voor zijn werken, keerde 's middags terug om te eten en bleef ook van Zaterdag op Zondag bij ons. Zondagmorgen 22 Oct. is hij per fiets weer naar Appeltern vertrokken en zou Maandagmorgen terugkomen.

Zondagmorgen 22 Oct. Om ruim 10 uur komt de Engelse aalmoezenier der Rk, een nog jonge knappe priester, om de H. Mis te lezen in de voorkamer van de boerderij. Een 50-tal Engelse soldaten was aanwezig, verschillende gingen eerst ter biecht en tegen kwart voor elf begon de H. Mis.

Mies Lamers de huishoudster van Mulder had van het in de kamer staande buffet een altaar gebouwd, twee kaarsen stonden te branden. De aalmoezenier had zelf al de benodigdheden bij zich, een altaarsteen, een kruisbeeld en de nodige paramenten. Een der soldaten fungeerde voor misdienaar, de kamer was propvol en wij konden maar een plaatsje krijgen in de gang voor de ingang van de kamer. De soldaten kregen ook nog een korte predicatie, waarvan we natuurlijk geen snars verstonden want niemand van ons was de Engelse taal machtig. Onder de H. Mis naderden velen tot de H. Tafel. Het was een eenvoudige maar toch indrukwekkende plechtigheid en de devote houding van deze dappere mannen had heel wat meer indruk dan de blufferige en brute houding van die moffen die steeds hadden getracht angst aan te jagen met hun laffe bedreigingen tegen weerloze mensen.

Zuster Walburgia komt tegen de avond ons weer bezoeken, ze was onder geleide van Bernard Lamers, hulppolitie, die met zijn gezin hier ook is ingekwartierd. Bommel had weer granaten gehad, 7 waren er weer op de zusterschool gevallen zodat weer een deel van de bovenbouw der school en klooster was ingestort, ook andere gebouwen hadden nog eens extra schade gekregen.

Henk Pierson, thans majoor in het Engelse leger en zoon van wijlen Ds. Pierson uit Ressen, deed heden mededeling dat alle personen die niet in Ressen thuis hoorden om 9 uur bij de kerk moesten zijn om vervoerd te worden naar Helmond per Engelse vrachtwagen, p.m. 175 personen werden verder weggevoerd buiten de gevechtszone. Ik kreeg mededeling van de Heer Burgemeester dat ik niet behoefde te vertrekken en nog een functie was opgedragen van secretaris der voedselvoorziening te Ressen en dus een functie had.

Zondagnamiddag bulderde bijna de gehele dag het geschut en deelde men ons mede dat de Engelsen een aanval deden op Gendt en Huissen, maar daar schijnt niet veel van te zijn gekomen, we hoorden er niets meer van en de nacht bleef opvallend rustig.

Maandagmorgen 23 Oct. 1944. Het is heel zacht weer. We hebben een stille nacht gehad in Ressen, maar op de dag werd er geweldig geschoten vanuit Ressen op richting Haalderen, Gendt, Huissen en vanuit Nijmegen richting Duitse grens. Volgens mededelingen zouden de Engelsen verder in Gendt zijn doorgedrongen, anderen vertelden dat de Duitsers nog lang niet uit Gendt verdreven zijn. Het front schiet niet hard op en zolang Arnhem niet gevallen is zal ook ons front niet ver opschieten. We zijn nu al in de 5e week na de dag van 17 Sept. j.l. toen de Engelsen voor het eerst in de Betuwe kwamen. Van het naburige Gendt weten we nog zo goed als niets. Maandag zijn de boerderij van Jo v. Oppenraay op Baal en die van Vernooij in Haalderen afgebrand, daar zaten nog Duitsers in. In Haalderen is zo goed als niemand

meer aanwezig, allen zijn geëvacueerd en vandaag zijn ook uit Ressen de laatsten die er niet thuis behoorden vervoerd naar Brabant.

Hedenmiddag kwam de burgemeester hier die ik een brief voor moeder in Nijmegen heb meegegeven. Hij ging naar Nijmegen om daar zijn vrouw te bezoeken die met de kinderen verblijft bij haar ouders. Ik hoop dat ik enig bericht krijg van moeder. Van Nol heb ik nog niet het minste bericht, zal hij nog in Doornenburg zijn? Ik heb wel veel zorg maar hoop en vertrouw dat hij het er levend af zal brengen. 's Avonds hebben we een extra rozenhoedje gebeden voor al de getroffen en in Nederland.

Dinsdag 24 Oct. 1944. We hebben een stille nacht gehad in Ressen er is weinig hier vannacht geschoten, wel zijn er in Bommel granaten gevallen in de omgeving van de Rk. kerk en een in de zusterschool, ook op de Dorpsstraat op verschillende punten. In de namiddag komt kapelaan Van der Steen om de verschillende ingrediënten te brengen voor de H. Mis die hij Woensdagmorgen om 8 uur zal opdragen. We hebben verder een stille dag en er wordt weer gewerkt, aardappelen worden gerooid en huizen hersteld. Er zal getracht worden het land om te ploegen en de nodige ploegen en paarden zullen worden bijeengebracht, zodat met 3 stel kan worden geploegd. Verder zullen de bieten worden gerooid en het fruit worden geplukt. Alleen is het moeilijk om de nodige geschikte werkkrachten daarvoor te vinden.

De nacht verloopt kalm en Woensdagmorgen 25 Oct. om 8 uur komt kapelaan van de Steen op de boerderij om de H. Mis te lezen. In de voorkamer komen we allen bijeen met nog een drietal personen die bij Lamers in Ressen zijn ondergebracht, namelijk Van Doorn (Rijkspol), Arn. v. Hendrik Verweijen, in totaal zijn we met 14 personen die de H. Mis bijwonen. Ik heb weer als misdienaar gefungeerd. De meeste aanwezigen naderden tot de H. Tafel. Onder de H. Mis werd er collecte gehouden voor de verbreiding van het Geloof op aarde, tenminste als ik het goed begrepen heb. Het was naar aanleiding van missiezondag die j.l. Zondag was gehouden.

Na afloop van de H. Mis was er gelegenheid om opgaaf te doen voor het laten lezen van H. Missen. Ik heb er een opgegeven voor de zielerust van Annie van Nol en twee waarvoor ik zelf de intentie heb bepaald.

Van Bommel vernamen we dat er vannacht een granaat was gevallen in de gang van het huis De Klappenburg maar die was niet ontploft en had weinig schade aangericht. De Engelsen zijn in Bommel met verschillende ploegen bezig de wegen te herstellen en hier en daar te verbreden, allerlei materiaal wordt daarvoor gebruikt, zand, grint, basalt, enz. ook van in elkaar geschoten huizen. Verwacht wordt dat er via Bommel veel oorlogsmaterieel zal worden aangevoerd.

Zuster Walburgia is vannacht ook weer onze gast geweest. Vanmorgen heeft ze de zieken alhier verzorgd, Nol Mulder is nog steeds zwaar ziek en heeft veel verpleging nodig. De oude Leida wordt wat beter, kan alleen niet lopen, heeft open benen. De zoon van Planen[?] die keelontsteking had is weer wat

beter en mag dagelijks weer een paar uur op en in de keuken zitten. Na het ontbijt is zuster Walburgia naar Bemmeler vertrokken om daar zieken te verzorgen. De pastoor, kapelaan en pater v. Moorsel zijn nog in de pastorie, 's nachts slapen ze in de kelder van de zusterschool omdat in de buurt van kerk en pastorie nogal eens granaten vallen en de kelder van de pastorie niet betrouwbaar is.

's Avonds om 6 uur kwam zuster Walburgia weer op de boerderij aan, ze had de gehele dag zieken geholpen en verder goederen in het zo beschadigde St. Liduina opgeborgen en overgebracht naar de kelder van de zusterschool waar de overste met een zuster aanwezig zijn om wat nog te redden is te redden, zij blijven dan ook in Bemmeler en slapen ook in de verwarmingskelder van de school. De school had deze dagen nog eens een extra voltrefter gehad en was de zijmuur aan het kerklaantje geheel ingestort en binnen in het lokaal alles vernietigd. Ook de zaal van Harrie Janssen was nu bijna geheel vernietigd. Volgens mededeling van mensen die geregeld in Bemmeler moeten zijn levert het dorp een allertreurigst schouwspel op met zijn vernielde toren en kerk, ziekenhuis en scholen. Het gemeentehuis is ook grotendeels vernield wat de bovenbouw betreft, het huis van notaris Van Bunge ligt in puin, de zaal van Filda Bouwman is ook geheel vernield en zij zelf is door de politie opgehaald en in verzekerde bewaring gebracht wegens heulen met de Duitsers. Ook Gerrit Schaeffer en Arend Koenders met zijn vrouw (N.S.B.) zijn veilig opgeborgen, ook de nieuwe notaris Knipscheer met zijn vrouw, Herman Wolters te Ressen en verschillende die nog afwezig zijn wacht hetzelfde zodra ze zich weer her vertonen.

Donderdag 26 Oct. 44. De nacht verliep hier heel kalm en 's morgens ging een ieder zover dit nodig was aan het werk. Men is hier nu bezig met het rooien van de aardappelen, gelukkig dat het mooi weer is voor dat werk, dat noodzakelijk is voor de voedselvoorziening. Alle mannen en meisjes van 14 jaar en ouder moeten aardappelen rooien en rapen, als dit werk af is worden de appels geoogst die reeds overrijp zijn en afvallen. We genieten hier dagelijks van lekkere goudreinetten en andere appelsoorten. Aan de veiling te Ressen zijn reeds duizenden kisten houdbare appels opgeslagen om later hun weg naar de geteisterde gebieden te vinden en mede om tot voedsel voor de mensen te dienen. We hebben hier in Ressen al weer elektrisch licht en dat is in deze dagen een zeer groot gemak en behoeven we niet meer bij een kaarsje te zitten, wel is uiterste zuinigheid geboden omdat er zo weinig steenkolen in voorraad zijn.

Vandaag ben ik voor het eerst eens Ressen in gelopen, tegen alle voorschriften in, maar de hulppolitie die ik ontmoet kennen me allen en laten me ongehinderd passeren. Ik bracht een bezoek bij Jan Lamers bij de kerk te Ressen, waar ik een kopje koffie gebruikte en een pijp rookte en ondertussen bespraken we de gebeurtenissen nog eens. Zijn vrouw die hartlijdsten was is voor twee weken gestorven tengevolge van alle emotie die zij meemaakte, hij

had ook een groot gat in de gevel van zijn huis, zijn vee dood, dus zijn deel wel gehad. Marechaussee Van Doorn was bij J. Lamers ingekwartierd en deelde mij mede dat Haalderen nu geheel ontruimd was en zelfs daar geen politie meer mocht komen. Van de Engelse radio vernemen we dat Arnhem voor 3/4 in Engelse handen is en Den Bosch ook voor het grootste deel door de Duitsers is ontruimd.

Hedenmiddag kregen we de mededeling dat de oude Frits Bouwman uit de Oostervelden is overleden. Hij was nog uit de kelder van ons huis overgebracht naar het noodziekenhuis in de Ned. Herv. pastorie, de kelders daarvan waren voor ziekenhuis ingericht, diezelfde dag 's avonds elf uur is hij overleden en het lijk overgebracht naar het kerkhof. Voorts deelde men ons mede dat de vrouw van Jan Stuart a/d Dijk te Bemmelen te Lent is overleden, echter stierf zij een natuurlijke dood. Te Elst waren in de namiddag nabij het station enige granaten gevallen met gevolg ervan dat vier mensen dodelijk werden getroffen, 2 mannen en 2 vrouwen.

Deze avond hadden wij een Engelse soldaat in ons midden, die een brief aan zijn vrouw en verdere familie wilde schrijven. Hij liet ons enige foto's zien van zijn vrouw en kind, zijn ouders en zijn grootmoeder; hijzelf was grossier in kruidenierswaren. Hij trachtte zich op allerhande wijze verstaanbaar te maken, zodat we hier een gezellige avond hadden met Engelse les bovendien. Het was ondertussen half tien geworden en na het avondgebed met rozenhoedje gingen we ter ruste. Tot 's nachts een uur aanhoudend kanongebulder van de Engelsen richting Duits front, na een uur werd het stil en sliep ik onafgebroken tot 's morgens 8 uur.

Vrijdagmorgen 27 October '44. De radio had medegedeeld dat Den Bosch gevallen was maar het zou er een puinhoop zijn, ook Vught was in handen van de Duitsers. Tilburg zou bestormd worden, er wonen nog p.m. 30.000 mensen in Tilburg die niet geëvacueerd kunnen worden en toch zal er een geweldige aanval op plaats hebben om de Duitsers te verdrijven, het is te hopen dat het minder ernstig afloopt als het wordt voorgesteld. Amsterdam zit zonder licht, zonder water en grotendeels zonder voedsel. Volgens de radio zouden de mensen daar radeloos zijn en heeft de S.S. 30 mensen doodgeschoten in de Bilthovenstraat die op het Damrak uitkomt omdat een S.S.commandant door eigen troepen was doodgeschoten waarvan de burgers als daders werden aangenomen. Op vier hoeken van de straat werden de huizen daar in brand gestoken, de mensen die uit de huizen vluchtten zouden gemittraileerd zijn en vele mensen uit de stad gedreven zijn. Wat zal het arme Amsterdam nog te lijden hebben eer het bevrijd is. Op Rotterdam zou nu ook een grote aanval gedaan worden door Amerikanen en Engelsen, er schijnt nu alles op alles te worden gezet om daar de Duitsers te verdrijven.

Hoe zal onze Dien het wel in de Vechtstr. 91 maken, zeker niet best want zij zijn gewoonlijk de eersten (zusters) die de honger aan den lijve voelen. We

zullen bidden in vertrouwen dat zij het allen er goed afbrengen, ten minste hun leven behouden.

Van Nol in Doornenburg nog steeds niets gehoord. We kunnen daarvan geen enkel bericht krijgen, in Bemmelen en Haalderen weten ze niet eens wat er in Gendt of over de Karbrug plaats heeft. Haalderen is nu geheel ontvolkt, er mag daar niemand meer komen.

Vanmorgen is hier op bezoek geweest de vrouw van Hendrik Boerboom die in de Vossenpels woont, zij was hier vroeger huishoudster bij Gebr. Mulder op het Grote Meer te Ressen. Haar man had zij verloren, was voor 3 weken geleden door een granaatscherf in de schuilkelder dodelijk getroffen en bleef zij met 4 kinderen achter, oudste 12 en jongste 5 jaar oud. De ontmoeting tussen de twee zusters (zij is een zuster van de tegenwoordige huishoudster Mies Lamers, dochter van de vroegere veldwachter van Ressen Piet Lamers). Het verlies is voor dit gezin een zeer grote ramp, maar zij draagt terwille van de kinderen dit offer dat zij heeft moeten brengen met gelatenheid en vol Godsvertrouwen.

Terwijl we zitten te eten krijg ik een briefje via het Rode Kruis van Oom Mathieu uit Veghel. Hij schrijft: "Gelukkig hier alles wel. Hoe is het met jullie? Weet je waar Pé is? Ben weer in functie." Het briefje is gedagtekend 17 October 1944. Ik heb hem teruggeschreven dat Pé in Arnhem is bij oom Hent, Nol nog in Doornenburg zit en Mien (moeder) te Nijmegen is ondergebracht bij particulieren, Langeveldstraat 31. Dit briefje heb ik onmiddellijk weer mee terug gezonden via het Rode Kruis, had er ook nog bijgeschreven dat Bemmelen zeer veel geleden heeft en ons huis hoewel beschadigd toch nog in bewoonbare staat is terug te brengen. (Hij is weer in functie als burgemeester van Veghel, M. Eliëns.)

Het is verder hier vandaag opvallend stil en de meeste soldaten zijn vanmorgen opgerukt naar Nijmegen. Nu Den Bosch is gevallen zullen ze wel doortrekken na Oss naar Nijmegen. Als Arnhem nu ook maar spoedig in handen van de Engelsen is, dan kunnen we weer vrij over onze huizen beschikken voor zover die niet geheel onbruikbaar zijn geworden. Als men zo een en ander nagaat blijkt dat èn in Haalderen èn in Bemmelen geen enkele boerderij meer over is, alle zijn door brand vernield. Ook verschillende particuliere huizen zijn eveneens door brand vernield en de rest is bijna onherstelbaar beschadigd door het granaatvuur. Alleen in Ressen ziet het er beter uit, dat heeft de eerste stoot opgevangen en zijn de moffen dadelijk vertrokken en zijn maar enkele huizen in de nabijheid van het station onherstelbaar beschadigd, geen enkele boerderij is afgebrand. de schade is daar dan ook grotendeels hersteld en men is druk bezig te oogsten wat nog te oogsten is.

Zaterdag 28 Oct. 44. Afgelopen nacht zijn in Bemmelen nogal enige granaten gevallen, meest zogenaamde blindgangers (granaten die niet ontploffen) maar die toch ook schade aan de reeds zo geteisterde woningen veroorzaakten.

Ook in Ressen zijn enige granaten van groot kaliber gevallen en hebben 2 koeien gewond en een gedood bij de boerderij van Van de Poll en op de Leemkuil 2 paarden gedood in de stal, gelukkig verder geen persoonlijke ongevallen. We schieten nog maar steeds niets op, de Engelsen zijn niet verder dan in Gendt en richting Huissen tot bij de Karbrug. Wanneer zal er eens aan al de ellende een eind komen en dat kanongebulder tot het verleden behoren, we slapen nog steeds in de kelder, wel is dit niet zo'n groot bezwaar als we maar eens wisten wanneer er een einde komt aan al de misère. We hebben vandaag de Gelderlander van Donderdag en Vrijdag ontvangen, dat geeft nog weer enige afleiding en hebben we wat te lezen. We vernamen dat Den Bosch en Tilburg nu ook in handen van de Engelsen zijn, in die richting schijnt er enig schot te komen. De wegen worden hier extra in orde gebracht en op verschillende plaatsen verbreed, dat is voor het zware vervoer, men zegt dat hier binnenkort nog 20 divisies de Betuwe zullen intrekken, maar aan sensatieberichten zijn we al gewoon, daar komt gewoonlijk zeer weinig van uit. 's Avonds met enige Engelsen gezellig de avond in huiselijke kring doorgebracht onder het roken van sigaret of pijp.

Zondagmorgen 29 Oct. 44. Het is vandaag feest van Christus koning, om half elf komt een Engelse aalmoezenier een H. Mis lezen in een kamer van de boerderij. We zijn allen in een zondagstemming. Tegen half elf arriveert de aalmoezenier, die reeds elders dienst heeft gehad. Er zijn 12 soldaten aanwezig die allen tot de H. Tafel naderen, een van hen fungeert als misdienaar. De bewoners van de boerderij Mulder zijn allen tegenwoordig en nog enige evacués uit Bommel die nog in Ressen verblijven, zodat de kamer geheel gevuld is met gelovigen. De priester houdt nog een predicatie staande voor het altaar en hoewel we er niets van verstaan begrepen we toch uit enkele woorden dat hij sprak over Christus Koning (king). Aandachtig en devoot woonden de soldaten deze H. Mis bij. Juist na de Consecratie verschenen er een paar Duitse vliegtuigen in de lucht, waarop een heleboel lawaai ontstond van afweergeschut richting brug Nijmegen, we hoorden hoe bommen in de buurt van Nijmegen neerploften, waarna alles weer stil werd en de H. Mis ongestoord voortging.

In de namiddag zaten we gezellig bij een kopje thee en kregen bezoek van Corn. Vernooy die met zijn hele gezin van Haalderen naar Ressen was gevlucht en onderdak had gekregen bij Johan Sanders op Merm, zijn boerderij is tot de grond toe afgebrand en waarschijnlijk zijn gehele veestapel vernietigd. Gelukkig had geen der huisgenoten ernstige verwondingen bekomen. Ik ontving vandaag ook een brief van moeder, wat was ik daar blij mee. Ze schreef een brief waaruit mij bleek dat ze het in Nijmegen goed maakte en wel erg verlangend was naar ons allen.

[einde eerste schrift]

Verslag algemene ledenvergadering 2011

Op 15 maart j.l. vond onze jaarlijkse algemene ledenvergadering plaats. Een kleine 20 leden hadden dit jaar gehoor gegeven aan onze oproep voor deze vergadering. Hoewel dit maar een klein deel van onze leden is, wil het bestuur langs deze weg alle aanwezigen bedanken voor hun komst en spreekt het de hoop uit dat volgend jaar meer leden gehoor zullen geven aan onze oproep. Het is immers uw vereniging.

De notulen van de vergadering van 2010 werden door de leden vastgesteld. De verslagen van de secretaris, penningmeester en kascontrolecommissie werden zonder noemenswaardige opmerkingen door de vergadering goedgekeurd. Na enige technische uitleg en discussie over gebruikte termen, werd ook de begroting voor 2012 goedgekeurd. De vergadering besloot de contributie vooralsnog ongewijzigd vast te stellen.

Van de bestuursleden wiens termijn afliepen, blijft Adri Stuart in ieder geval nog één termijn in functie. Ook Maarten van de Nieuwenhuijzen, die eigenlijk tussentijds wilde stoppen, heeft te kennen gegeven in ieder geval zijn huidige zittingstermijn af te maken. Aanmeldingen voor nieuwe bestuursleden waren niet binnengekomen en werden ook tijdens de vergadering niet aangedragen.

Plaatsvervangend voorzitter Adri Stuart richtte het woord tot onze scheidend voorzitter Marc Kocken. Marc nam na 19 jaar afscheid van het bestuur. Adri stond stil bij de staat van dienst van Marc. Marc zegde toe altijd beschikbaar te zijn voor vragen en zeker de kring bij te blijven staan. Na overhandiging van een kadobon en onder applaus nam de vergadering afscheid van Marc als voorzitter en bestuurslid.

Als nieuwe kascontrolecommissie werden Jan Stuart (voor de derde en laatste keer), Hans Bernds en Richard Rikken (voor de eerste keer) aangesteld. Astrid van Abel werd, na drie keer zitting te hebben gehad, bedankt voor de door haar bewezen diensten.

Tijdens de rondvraag werden nog vragen gesteld over het e-mailadressenbestand. De secretaris gaf aan dat het aantal doorgegeven e-mailadressen gestaag groeiende is, maar nog niet voldoende om de bezorgdienst te kunnen verlichten. In ieder geval zullen vanaf nu de buiten ons werkgebied wonende mensen waarvan we het e-mailadres hebben, per e-mail worden aangeschreven. We hopen dat nog meer aanmeldingen binnen komen zodat ook de bezorgdienst spoedig verlicht kan worden. Gijs Bouwman maakte van de gelegenheid gebruik om de bezorgers van onze kring hartelijk te bedanken voor al het bezorgwerk dat zij hebben gedaan en zeker nog zullen doen.

Geen onderwerpen meer aan de orde zijnde, werd, onder het genot van een drankje, deze geslaagde algemene ledenvergadering afgesloten.

Wat is dat?

Maria Loonen

In het Kringblad van januari j.l. heb ik een oproep geplaatst voor de identificatie van een onbekend voorwerp. Er zijn veel reacties binnengekomen waarvoor mijn hartelijke dank.

Er werd een link gelegd met Edammer kaas door te veronderstellen dat het voorwerp werd gebruikt om de kaas uit de vorm te wippen en het daarna te gebruiken om met een draaiende beweging de kaas van de kant los te maken. Dat zou de ronde vorm kunnen verklaren.

Het voorwerp werd gezien als een schoep van een ploeg die met schroeven moest worden vastgemaakt, maar er zijn geen tekenen van gebruik van schroeven gevonden. Veel werd gedacht aan gereedschap zoals aan een jop, een gereedschap uit de steenhouwerij, maar een steenhouwer herkende het niet als zodanig. Het werd gezien als kuipers- of radmakersgereedschap, maar nader onderzoek zou dat moeten uitwijzen. Een klopijzer van een mandenmaker werd verondersteld, maar die blijken over het algemeen recht te zijn. Weliswaar vermeld www.wikipedia.nl ook een gebogen klopijzer, maar niet duidelijk is in welke richting die gebogen is. Tot slot kwam tweemaal het idee dat het voorwerp werd gebruikt om houten boten te breeuwen, dat wil zeggen de naden dichtmaken met hennep en dan pek erover. De hennep wordt erin "gebreeuwd" met een breeuwijzer. Helaas is van geen van de genoemde gereedschappen een afbeelding gevonden die op het voorwerp lijkt.

Al met al een flinke voorraad ideeën om ons nader over te buigen en om verder uit te zoeken, want tot een eenduidige oplossing is het niet gekomen.

Kleuterschool, Dorpsstraat Bemmelen - 1920

Namenlijst behorende bij foto van de Kleuterschool, Dorpsstraat Bemmel.

Maria Janssen-van Gelder

Bovenste rij: Leentje Bouwman 't Hoog, Anna Roelofs Groenestraat, 1ste vrouw Hooijman, Mientje van de Kemp, Anna van Vorselen Bouwcommissie 1ste huis, Mientje Arns nu Wegman, An van de Bouwer 't Hoog (de naam is Jansen).

2de rij: Trees de van der Schueren, Marietje Knipping, An Meeuwsen van de Plak, An Klaassen van de Heuvel, Fietje Meeuwsen, Marietje Jansen vrouw van J. Reynen, Anneke Boerboom vrouw Huisman.

3de rij: Tonia Derksen van Franske de Groot, Harrij van Oppenraay, weer van Jansen de Bouwer nu vrouw Polman, Hendrik en Theet Verweijen, 1 van Koenders van 't Bos, weer 1 van (2) Meeuwsen van de Plak, weer 1 van (1) van Van Vorselen Bouwcommissie.

Op 1 na de onderste rij: Mientje van Oppenraay vrouw van Kegels, weer 1 van Koenders van 't Bos, Frans Jansen slager, Theet Knipping broer van de vrouw van Piet de Wit, Spanbroek van 't Hoog 2 stuks, Theet Jansen broer van Frans, Jantje Smulders.

Onderste rij: Koenders van 't Bos, Marietje van Franske de Groot, V. Vorselen Bouwcommissie, Frouwke de Koning, Dora Jansen nu weduwe Peelen, Leida Natrop, Marietje van de Kemp, Mineke Huting, Truus Verweijen.

Juffrouw Jansen

De foto van deze groep kleuters vond ik in de nalatenschap van mijn onlangs overleden vader. Ik had deze nog niet eerder gezien. Waarschijnlijk staat ook mijn moeder op de foto, maar het handschrift op de bijgesloten namenlijst lijkt niet van haar te zijn.

De foto is ± 1920 gemaakt voor de deur van het kleine katholieke kerkje aan de Dorpsstraat dat toen dienst deed als kleuterschool. De onderwijzeres rechts is juffrouw Bertha Jansen. Bij de ouderen in Bemmel is zij nog wel bekend. Als u meer weet over de foto of u herkent zichzelf erop: laat het ons weten!

De smaak van de 19^e eeuw

Adi van Oijen en Maria Loonen

De smaak van de 19^e eeuw was het thema van Open Monumentendag 2010. In dat kader heeft de Historische Kring Bemmelse samen met Streekmuseum Lingewaard een tocht door Bemmelse en Ressen gemaakt, waarin vele panden uit die periode kort beschreven worden. Open Monumentendag 2010 was een septemberdag met regen en nog eens regen en dat maakte het geen geschikte dag om die tocht te maken. Maar dit voorjaar 2011 is misschien een goede gelegenheid er eens op uit te trekken en deze interessante tocht alsnog als leidraad te nemen.

1. Bemmelse, Kinkelenburglaan 10 *Boerderij*

Deze voormalige boerderij was oorspronkelijk voor de tabaksteelt bestemd. Van de grond die er omheen lag, rest nog een klein stukje.

2. Bemmelse, Dorpsstraat 76 *Boerderij*

Door een verlegging van de Dorpsstraat in de jaren 50 is dit huis wat naar achteren komen te liggen en in de zomer gaat het voor een groot deel schuil achter een bruine beuk en een reusachtige den. Beide bomen zijn waarschijnlijk zo oud als het huis (rond 1880) en staan bij de Bomenstichting op de monumentenlijst. Oorspronkelijk was dit een tabaksboerderij gebouwd in

opdracht van de familie Van Oppenraaij. In de oorlog waren Engelse militairen in de kelders gelegerd en heeft het huis veel schade geleden: alle deuren werden eruit gehaald en gebruikt om loopgraven te stutten, de buitenmuren zaten vol schietgaten. Het herstel van deze schietgaten is nog steeds goed zichtbaar; wegens gebrek aan materiaal werden de gaten gedicht met gekleurd cement.

3. Bemmelse, Teselaar 7 *Zonnehuis*

Deze laatnegentiende-eeuwse villa heeft de rijksveearts Arntz laten bouwen. Aanvankelijk heette het huis Wilhelmina's hof, maar toen de heer Poell zich in

1902 als huisarts in Bemmelse vestigde en hier ging wonen, gaf hij het de huidige naam. In 1912 liet hij het huis verbouwen en uitbreiden, te zien aan de uitstekende vleugel en de serre aan de achterkant.

4. Bemmelse, Waaldijk 3 *De Arend*

Vroeger lag hier het Bemmelse veer over de Waal, schakel in de route Nijmegen-Arnhem. Men ging per boot van Nijmegen naar Bemmelse en met paard en wagen via Huissen naar Arnhem. In het midden van de 16^e eeuw kwam *De Arend* door een dijkdoorbraak buitendijks te liggen en vervolgens werd de Waal verlegd, waarna de afgesneden arm verworden is tot wat nu de Bemmelse Strang heet.

De Arend bleef de functie van

herberg met koffiehuis behouden, maar het huidige gebouw is niet het originele; het stamt uit het midden van de 19e eeuw.

5. Bemmelse, Dorpsstraat 73 *Woonhuis*

Dit pand werd in 1896 gebouwd en is gedecoreerd met mooie sluitstenen en glas-in-loodramen. Het linkse gedeelte is lang café geweest tot het in de jaren zestig winkel werd. In 2001 is de voorgevel grondig opgeknapt en nu is het alleen nog woonhuis.

6. Bemmelse, Dorpsstraat 60 *Voormalige gemeentehuis*

In 1841 verrees het eerste gemeentehuis van de gemeente Bemmelse in neoclassicistische stijl. Over de plaats is nog heel wat gebakkeleid tussen de protestanten en de katholieken: dicht bij de protestantse kerk bij de Waaldijk (de historische kern) of bij de katholieke kerk. Dus werd het naar goed Nederlands gebruik ergens halverwege. In WOII werd het pand getroffen door enkele vltreffers en veranderde in een ruïne. Na restauratie heeft het nog enkele jaren dienst gedaan als gemeentehuis tot de Kinkelenburg klaar was. Daarna kreeg het een winkelfunctie. Na ingrijpende verbouwingen bleef er weinig over van het oorspronkelijke gebouw.

7. Bemmeler Dorpsstraat 33 Wilberma

Dit dwarshuis werd in 1884 gebouwd, het achterhuis is van recentere datum. In 1919 kreeg het de naam Wilberma toen drie zusters er gingen wonen. Hun voornamen zijn niet moeilijk te raden: inderdaad, Wilhelmina, Bertha en Maria.

8. Bemmeler Loostraat 10/12 Centurio

Deze grote witgepleisterde villa is in neoklassieke stijl gebouwd met de voorgevel een kwartslag gedraaid ten opzichte van de straat. De naam duidt op een militaire achtergrond, een centurio was bij de Romeinen immers de bevelhebber over honderd manschappen.

Waarschijnlijk is het huis in de Franse tijd gebouwd door iemand die in het leger fortuin had gemaakt.

In de jaren 60 veranderde de toenmalige eigenaar de naam in 'De drie Merletten'. Merletten zijn vogels zonder snavel of poten die veel in de wapenkunde voorkomen. In de jaren 80 is het huis grondig gerenoveerd en heeft het de oude naam weer teruggekregen. Let op de asymmetrische voorgevel.

9. Bemmeler De Plak 15 Rozenhof

De Rozenhof is in het laatste kwart van de 19^e eeuw gebouwd. Wat opvalt is het neogotische drielicht: drie raampjes met vensters van spitsboogjes. De naam is afkomstig van een boomkweker die er onder andere rozen kweekte.

Dit huis ligt vlakbij het voormalige 'Huize De Plak' dat dateerde uit de 17^e eeuw en midden 18^e eeuw werd uitgebreid. In 1832 bestond deze grote

hofstede uit een schuur en erf, drie tuinen, twee waterpartijen, een 'terrein van vermaak' en een 'bos van vermaak'. Eigenaar was Lodewijk Napoleon graaf van Randwijk. Tegen het einde van de 19^e eeuw werd het toen vervallen huis afgebroken. Het koetshuis met muurankers van 1704 moest nog niet lang geleden plaatsmaken voor de wijk De Plakse Wei.

10. Bemmeler, De Plak 28 Boerderij / smederij

Deze voormalige boerderij stamt uit het midden van de 19^e eeuw, de smederij is van 1907 en nog in de oorspronkelijke staat die door de bewoner, de zoon van de smid, gekoesterd wordt. Alles ligt erbij alsof het vuur gisteren voor het laatst gebrand heeft.

11. Bemmeler, De Plak 42, 60 en 72 Boerderijen

De Plak was een van de buurten in Bem-

mel waar veel tabak werd geteeld. Door onvoorzichtigheid bij het drogen van de tabak met gloeiende cokes brandde met enige regelmaat zo'n tabakshofstee af. Eind 19e eeuw stortte de tabaksmarkt door buitenlandse concurrentie in. De vondst van een pottenbakkersoven uit de ijzertijd bij de Plakseleen bewijst dat dit gebied al tientallen eeuwen bewoond is.

Nr 72 De Klomp (aan de doodlopende weg links) is een hallenhuisboerderij uit het midden van de 19^e

eeuw. In de Tweede Wereldoorlog raakte de boerderij van nr. 60 zwaar beschadigd. Het pand is geheel gerenoveerd en kreeg een rieten kap. De boerderij op nr 42 met aangebouwde varkensschuur en bijschuur is een van de vele hofsteden die hier ooit stonden. Het voorhuis van de bijschuur is bewoond geweest, getuige de dichtgestopte gevelopeningen.

12. Bemmeler, De Plak 80 De Brouwketel

De voormalige boerderij uit 1898 doet nu dienst als woonhuis en als autobedrijf. De naam Brouwketel wordt al in 1845 vermeld en doet vermoeden dat hier een brouwerij was gevestigd. In Bemmeler stonden vroeger meerdere brouwerijen maar in het midden van de 19^e eeuw droogde de bierstroom langzaam op.

12. Bommel, Vossenhol 16

De Vossenhof

Deze boerderij stamt uit de tweede helft van de 19^e eeuw, de tabaksschuur is van 1879. Het was een gemengd bedrijf: koeien (zie de mestluiken), fruit en tabak. Na WOII legde men zich meer en meer toe op fruitteelt.

14. Bommel, Ressensestraat 2 *Strijdhagen*

Deze statige T-boerderij telt maar liefst 3 schuren met paardenboxen, waarvan de middelste de oudste is. Het is altijd een paardenboerderij geweest: achter het huis stond vroeger een manege om hengsten af te richten. Vanaf 1925 zat er een groente- en fruitteler. In de oorlog werd het huis zowel door de Duitsers als de Engelsen bezet en het liep dan ook flinke schade op. Na de oorlog heeft het huis diverse bewoners gekend waaronder een antiekhandelaar die het geheel een flinke opknappbeurt heeft gegeven.

15. Bommel, Ressensestraat 5a/7 *Buitenzorg*

Ooit stond hier een ander huis, Het Wonder geheten. Buitenzorg werd gebouwd als villa voor een Indische planter die zijn schaapjes op het droge had. De naam refereert aan Buitenzorg op Java, tegenwoordig Bogor geheten. De kolonialen kwamen er graag omdat het er door de hoge ligging een stuk koeler was dan in het hete Batavia. De schuren en de

zeshoekige hooiberg zijn er later bijgebouwd. In 1965 kwam het geheel in handen van de gebroeders Snetselaar uit Venlo, die goede zaken deden met supermarkten vooral gericht op Duitse klanten. Zij begonnen een paardenfokkerij (alleen dravers) naar Amerikaans voorbeeld en hadden in Piet Meinardi een uitstekende bedrijfsleider. In 1972 kocht Wim Nas, een Bommelaar die door de ponyhandel bekend is geworden, het complex maar zonder de paarden. Hij kocht er grond bij, liet een manege bouwen en een overdekte trainingsmolen en legde een trainingsbaan van 600m aan. Talrijke

succesvolle paarden werden op Buitenzorg geboren: Henri, Jojo, Monty en Manza, de succesvolste dekhengst aller tijden, Dante en It's.

Ressen

Ressen heette oorspronkelijk Rexna en was eind 5^e eeuw een Frankisch koningshof. Na de kerstening werd Ressen geschonken aan het Franse Arras en ging het dorp van St-Vaast heten, vernoemd naar Vedastus, bisschop van Arras-Cambrai in de 6^e eeuw. Hij leeft in Ressen nog voort in de naam van een van de twee klokken in de kerk. Onder graaf Diederik van Kleef werd Ressen in 1167 een heerlijkheid. Tijdens de Reformatie, eind 16^e eeuw, kozen de adellijke heren uit politieke overwegingen voor het gereformeerde geloof. Katholieken en protestanten hebben in Ressen altijd "gebroederlijk" naast elkaar gewoond: men was op elkaar aangewezen, zeker in de kersentijd. Men kwam echter niet in elkaars kerk.

16. Ressen, Oude Postweg 1 *Boerderijtje*

Aan het eind van dit stokoude weggetje, het vormde van de 14^e tot de 16^e eeuw de verbinding tussen Arnhem en Nijmegen, staat een boerderijtje uit midden 19^e eeuw. Het is een eenvoudige boerderij van het hallenhuistype.

17. Ressen, Woerdsestraat 2 *De Woerd*

Tot 30 jaar geleden was dit een veeboerderij, nu is het een wijd en zijd bekend staande fruitboerderij, waar veel eigen producten vandaan komen. Het is een fraai gerestaureerd rijksmonument. De bouwtijd is eind 18^e, begin 19^e eeuw, maar waarschijnlijk is het geheel in verschillende fasen gebouwd. In "De Woerd" bevindt zich een waterput. Archeologisch onderzoek op en rond "De Woerd" toonde bebouwing in de tijd van de Bataven aan, met graanschuren, waterputten en een pottenbakkerij.

18. Ressen, Slenkweg 2 *Het Grote Meer*

De naam Slenkweg herinnert aan een langgerekte laagte in het landschap, een slenk. Hier liep ooit een zijtak van de Waal. Lange tijd lag hier nog open water dat bekend was als het Grote Meer. Ooit is in het meer de vrouw des huizes verdronken toen ze op een nacht slaapwandeling het water in liep. Het meer is in de loop der tijden gedempt met huisvuil. Het oudste gedeelte van deze T-boerderij dateert van 1778 waar in 1871 het woongedeelte tegenaan is gebouwd. Verder is er een grote schuur die verbouwd is tot kantoorruimte en een bakhuisje.

19. Ressen, Kerkenhofstraat 5 *Kosterij*

Op deze plek aan de zuidzijde van de kerk stond vroeger het huis van de koster, met de achterzijde naar de straat. De koster was tevens schoolmeester en woonde in het voorste gedeelte. In het achterste gedeelte aan de straatkant gaf hij les aan de kinderen die in aantal nooit boven de 20 zijn gekomen. De laatste schoolmeester stierf in 1870 waarna de kosterwoning werd afgebroken en met hetzelfde

materiaal weer opgetrokken maar nu met het woongedeelte aan de straatkant. Nog steeds wordt het huis bewoond door een kostersechtbaar. In het achterhuis is sinds 2000 het gemeenschapshuis 'De Kosterij' gevestigd.

20. Ressen, Kerkenhofstraat 1 *Huize Stadwijk*

Op de plek waar deze villa staat, is in de 16^e eeuw een pastorie gebouwd. Begin 17 eeuw ging de pastorie over in handen van de protestanten en kwam er een dominee te wonen. Het huidige gebouw stamt uit de 19^e eeuw en is gebouwd op de resten van de pastorie. De versieringen aan de gevel geven Stadwijk een fraai uiterlijk, maar de paardenkop boven de voordeur doet daar helaas afbreuk aan.

21. Ressen, Hoeksehofstraat 6/8 *Nieuwenhof*

Bij de aanleg van de spoorlijn Arnhem-Nijmegen in 1875 moesten twee boerderijen het veld ruimen en werden ze elders herbouwd. Deze boerderij is er een van. In de boerderij zaten in de oorlog veel onderduikers en er was een schuilkerk.

22. Bemmeler, De Pas 4 en 11 *Boerderijen*

Het buurtschap De Pas ontleent zijn naam aan een pad dat van de Zandsestraat naar de Waaldijk liep. De oorsprong ligt in de zware dijkdoorbraak van 1799 die grote delen van het dorp Doornik verwoestte. De eigenaar van Huize Doornik, De Ranitz, schoot te hulp: als eerste burgemeester van Bemmeler van 1818 tot 1838 bood hij twaalf gezinnen grond in erfpacht aan en liet hen in kleine daglonerwoningen wonen. Dagloners werkten als knecht bij een heren-

boerderij of op de steenfabrieken. Om de monden van de grote gezinnen voldoende te kunnen vullen, hadden ze er nog een lapje grond bij. Huisnamen als "Vagevuur" en "Hel" maken duidelijk dat het er niet erg plezierig was, maar het café heette "Het Hemeltje".

Nr 4. Dit boerderijtje ziet er na grondige restauratie nog exact zo uit als vroeger. Nr 11 om de bocht. Ook dit boerderijtje is grondig gerestaureerd.

23. Bemmeler, Doornik 7 Klein Doornik

Dit huis werd in 1876 gebouwd door de toenmalige bewoners van Huize Doornik, waarschijnlijk voor hun rentmeester. Het ligt op de grens van Bemmeler en Lent en hoort bij Bemmeler omdat de voordeur aan de weg naar Huize Doornik ligt. Het huis is in de loop van de jaren opgeknapt.

Internet wetenswaardigheden

Adri Stuart

Beeldbank NTR

Op de beeldbank van de NTR (een onafhankelijke publieke omroep waarin NPS, Teleac en RVU zijn opgegaan) kunt u gesproken uitleg krijgen over bijvoorbeeld stamboomonderzoek. Hoe te beginnen, welke bronnen er zijn etc. Op de website van de beeldbank toetst u het woord *genealogie* in het zoekscherm en klikt u op *ZOEK*. Dan verschijnen de resultaten met afbeeldingen van filmpjes over stamboomonderzoek. Als u klikt op *BEKIJK* dan komt u op de pagina waar het filmpje staat.

Zie: <http://educatie.ntr.nl/beeldbank/>

Keizer Napoleon en Gelderland: 1804-1821

Deze *blog* (een *blog* is een website waarop met enige regelmaat berichten en/of artikelen in chronologische vorm worden gepresenteerd) is gewijd aan de tijd dat Napoleon Bonaparte keizer was van Frankrijk én de eerste jaren daarna. De berichten in de *blog* zijn het resultaat van onderzoek door dr. Elze Luikens, de beheerder van de website, en is de vereenvoudigde weergave van vakliteratuur en wetenschappelijk onderzoek in archieven. Het gaat over het leven in een departement, zijn bestuur, zijn inwoners en het leven van alledag. Zie <http://elzeluikens.wordpress.com>

Inwoners van Bemmeler, Haalderen en Ressen en hun onderscheidingen

Wilco Vermeer

In deze nieuwe serie artikelen voor het Kringblad wil ik achtergronden van onderscheidingen van inwoners van Bemmeler, Haalderen en Ressen, mensen die hier geboren zijn of enige tijd gewoond hebben, voor het voetlicht halen. Hierbij gaat het om mensen uit een ver verleden, maar zeker ook om hen uit een minder ver verleden. Ieder artikel zal gaan over een persoon, met een toelichting op de onderscheiding en de achtergrond van de verlening ervan.

Indien u personen kent die aan bovenstaande omschrijving voldoen of informatie heeft over onderscheidingen, zoals medailles, foto's of andere documenten dan zou ik graag met u in contact willen komen voor verhalen in een volgend kringblad. Ik maak geen onderscheid naar het soort onderscheiding, mits het maar gaat om een officiële staats-, provinciale of gemeentelijke onderscheiding van welk land dan ook. Erkende onderscheidingen van organisaties zoals bijvoorbeeld het Rode Kruis e.a. zijn ook welkom. Neem daarvoor contact op met mij of een van de andere bestuursleden. Adresgegevens zie achterin dit blad.

Theodorus Huisman (1800-1880) en het Metalen Kruis 1830 – 1831

In deze eerste aflevering komt Theodorus Huisman (geboren op 18 februari 1800, overleden op 18 januari 1880) aan bod, ontvanger van het "Metalen Kruis 1830-1831".

Theodorus Huisman werd op 18 februari 1800 te Gendt geboren als zoon van Fredericus Huisman (geboren 1 april 1753 te Elst, overleden 24 december 1822 te Bemmeler) en Wilhemina Barten (geboren 17 april 1773 te Gendt en overleden 10 april 1823 te Bemmeler), als derde zoon in het gezin. Zijn oudere broers waren Albertus Huisman (geboren in 1791 te Bemmeler en overleden op 22 april 1817, eveneens in Bemmeler) en Hendrik Huisman (geboren 20 juli 1798 en overleden 5 februari 1874).

Theodorus Huisman was aanvankelijk arbeider maar later beroepssoldaat. Op 22 november 1833 trad hij te Bemmeler in het huwelijk met Hendrika Antonia Tijssen (ook Mattijssen). Het huwelijk werd op 30 november kerkelijk ingezegend. Hendrika Tijssen was op 15 november 1807 te Bemmeler geboren. Het echtpaar kreeg acht kinderen.

EXTRACT uit het Stamboek van de ONDER-OFFICIEREN en MANSCHAPPEN van mindere Graden
van de 13^e Afdeling Infanterie

NAAM en VOORNAMEN.	Namen der Ouders, datum van geboorte, geboorteplaats, laatste woonplaats en signalement.	Wanneer en op welke wijze bij het Korps gekomen, met omschrijving van zijn aangegane dienst.	Van te voren getuigd, waar en hoe lang, op welke wijze dooreen afgegaan.	Betrokking bij het Korps en den graad van Officier.	Gedene rollingen, be- kenden worden, uit- kennde daden.	Wanneer en op welke wijze afgegaan.
Huisman Theodorus	Vader <i>Andreas</i> Moeder <i>Petersonna Bartel</i> geboorte te <i>Gent</i> den 21 Januarij 1800 laatst gewoont te <i>Arnhem</i> bij zijne aankomst bij het Korps lang tellen 7 palmen 6 duimen 8 strepen aangegeeft <i>1819</i> oogen <i>6 duimen</i> neus <i>6 duimen</i> mond <i>28</i> kin <i>2 duim</i> haar <i>bruin</i> werkkransen <i>2</i> merkbare teekenen <i>geen</i>	<i>Wij den 17^{en} Mei 1819</i> <i>Huisman is ten tijde van zijn opgeroepen</i> <i>de 13^e Afdeling Infanterie te Arnhem</i> <i>aan de 13^e Afdeling Infanterie overgenomen</i> <i>1826. Het is de 13^e Afdeling Infanterie</i> <i>Arnhem te Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>1826. Het is de 13^e Afdeling Infanterie</i> <i>Arnhem te Arnhem op 15 maart 1826</i>	<i>Bij de 13^e Afdeling Infanterie</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>Arnhem op 15 maart 1826</i>		<i>Wij den 17^{en} Mei 1819</i> <i>Huisman is ten tijde van zijn opgeroepen</i> <i>de 13^e Afdeling Infanterie te Arnhem</i> <i>aan de 13^e Afdeling Infanterie overgenomen</i> <i>1826. Het is de 13^e Afdeling Infanterie</i> <i>Arnhem te Arnhem op 15 maart 1826</i> <i>1826. Het is de 13^e Afdeling Infanterie</i> <i>Arnhem te Arnhem op 15 maart 1826</i>	

Gezien door mij *Theodorus*
Kommanderende bovengemeld Korps.

Vergeleken tegen het bovengemelde stamboek, en daarmede overeenkomstig bevonden.
Te *Arnhem* den 31 *Oct* 1835.

De *13^e Afdeling Infanterie* Kwartiermeester,
Theodorus

Uittreksel uit het stamboek van de onderofficieren en mindere graden van de 13^e afdeling Infanterie over Theodorus Huisman.

Theodorus Huisman werd op 1 mei 1819 opgeroepen voor militaire dienstplicht bij de 13 Afdeling Infanterie, waarbij zijn dienstverband op 15 maart 1824 zou aflopen. Op 17 mei 1826 trad hij voor een vijfjarig dienstverband als milicien toe tot het leger. Ten tijde van de Belgische opstand werd hij operationeel gemobiliseerd, waardoor zijn dienstverband in 1831 en 1832 werd verlengd. Op 28 maart 1832 werd hem het Metalen Kruis 1830-1831 toegekend.

Zijn vrouw overleed op 24 september 1854. Theodorus Huisman overleed op 18 januari 1880.

Metalen Kruis 1830-1831

Het Metalen Kruis 1830-1831 werd bij Koninklijk Besluit No. 70 van 12 september 1831 ingesteld door Koning Willem I. Het werd uitgereikt aan een ieder die in het leger of bij de Koninklijke Marine had deelgenomen aan krijgsverrichtingen in de jaren 1830 en 1831. Het onderscheidingsteken stond ook wel bekend als het Hasseltkruis. In meer populaire zin werd de onderscheiding toegekend aan een ieder die deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht en de schermutselingen die daaraan voorafgingen.

Het Metalen Kruis.

De onderscheiding bestaat uit een vierarmig bronzen kruis met een breedte van 29 mm. Aan de voorzijde staat een gekroonde "W" in een krans van eikenbladeren (linkerzijde) en laurierbladeren (rechterzijde). De achterzijde toont eenzelfde krans met daarin de jaartallen "1830-1831". Tevens is op de armen van het kruis aan de achterzijde de tekst "TROUW AAN / KONING / EN / VADERLAND" aangebracht.

Het lint van de onderscheiding is opgebouwd uit zes gelijke banen in de kleuren nassaublauw en oranje, beginnend aan de linkerzijde met een nassaublauwe baan.

Soms vindt men tussen het lint en het kruis een bronzen lauwerkrans. Deze is een door de dragers van het kruis zelf bedacht draagteken. Dit draagteken werd gebruikt ter aanduiding van het verkrijgen van een eervolle vermelding tijdens de strijd tegen de Belgische Opstand.

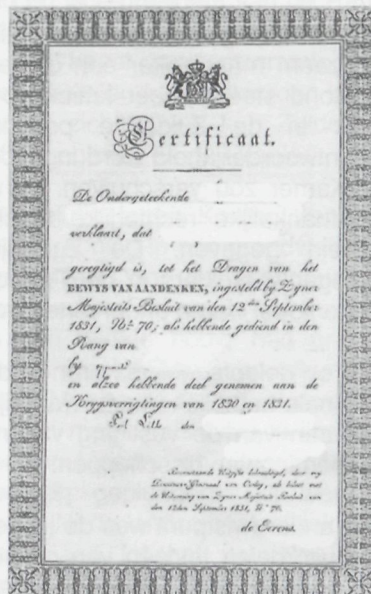
Eenzelfde Metalen Kruis werd ook uitgereikt aan vele vrijwilligers die zich vanuit heel Nederland aansloten bij de troepen om de strijd met de Belgische opstandelingen aan te binden. Zij kregen de onderscheiding echter voorzien van een lint met groene en oranje banen. De verlening ging vergezeld van een verleningdocument.

De Belgische Opstand en de Tiendaagse Veldtocht

Zoals vermeld, werd het Metalen Kruis uitgereikt voor krijgsverrichtingen in de jaren 1830 en 1831. Dit waren de jaren van de Belgische Opstand (1830) en de Tiendaagse Veldtocht (2 – 12 augustus 1831). Vele beroepsmilitairen en vrijwilligers, ook uit Bommel, Haalderen en Ressen trokken in die jaren met de Nederlandse troepen naar België. Het valt buiten de doelstelling van ons kringblad om uitgebreid in te gaan op de Belgische Opstand en de Tiendaagse Veldtocht, maar vanwege de behandeling van deze onderscheiding, uitgereikt aan een inwoner uit Bommel, zal ik globaal een overzicht geven van deze gebeurtenissen.

Op 9 maart 1814, werd het Verdrag van Chaumont gesloten door de geallieerde mogendheden die op dat moment tegen het Frankrijk van Napoleon Bonaparte streden. Bij dit verdrag werd besloten dat de Nederlanden weer een onafhankelijke staat dienden te worden. Met de daaropvolgende "Acht Artikelen van Londen" werd bepaald dat de Zuidelijke Nederlanden en de Verenigde Provinciën (Noordelijke Nederlanden), zouden worden samengevoegd om tegenwicht te kunnen bieden aan Frankrijk en de Duitse Bond. Dit werd tijdens het Congres van Wenen (september 1814 tot juni 1815) internationaal bij Verdrag bevestigd. Op 16 maart 1815 stelde Koning Willem I zichzelf aan als koning van dit Koninkrijk de Nederlanden. Hoewel het Zuiden aanvankelijk nog wat aarzelde, besloten zij zich aan te sluiten bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

Al snel zouden de verhoudingen tussen het overwegend protestante Noorden en katholieke Zuiden op de proef worden gesteld. Dit kwam in de eerste plaats door het beleid dat door Koning Willem I zelf werd gevoerd. Het Zuiden wenste een erkenning van het katholieke karakter, iets wat het protestante Noorden, waar de politieke macht was gevestigd, niet echt serieus nam. Het Zuiden werd tevens verplicht evenredig mee te betalen aan de enorme schulden die het Noorden had opgebouwd (26 miljoen gulden schuld in het Zuiden tegenover 1726,50 miljoen in het Noorden). Alle belangrijke staatsinstellingen werden in het Noorden gevestigd en slechts één op de vier ministers kwam uit het Zuiden (wat wel mede werd veroorzaakt door de

Het certificaat dat de persoon gerechtigd is om het aandenken te dragen.

opstelling van de Zuidelijke bisschoppen zelf die bij decreet hadden verboden aan volgelingen om in overheidsdienst te treden). Verhoudingsgewijs moest het Zuiden veel meer dienstplichtigen leveren, maar slechts één op de zes officieren werd uit het Zuiden geworven.

Aanvankelijk ging de samenwerking echter redelijk goed. Vanaf 1828 ontstond langzaam maar zeker een dieper wordende gezagscrisis. Vanuit het Zuiden ontstond steeds meer kritiek op de grondwet. Vanuit liberale en katholieke hoek in de Zuidelijke provinciën werd verlangd dat de ministeriële verantwoordelijkheid werd ingevoerd, waarmee de macht van de Koning naar de Kamer zou verschuiven. Er werd een scheiding der machten ingevoerd (onafhankelijke rechterlijke macht), en er werd onderwijsvrijheid en persvrijheid gegeven. De Zuidelijke provinciën verlangden tevens meer vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, waar zij qua bevolkingsdichtheid procentueel waren ondervertegenwoordigd.

Ook op geloofsgebied waren er de nodige strubbelingen. Willem I wenste een nationale katholieke kerk, waarbij hij zelf mocht beslissen over het al dan niet toestaan van de vestiging van nieuwe kloosters en hij wilde invloed op de benoeming van bisschoppen.

Een ander twistpunt was de invoering van het Nederlands als officiële taal. Dit zou uitgroeien tot één van de belangrijkste twistpunten. Conflicten waren er ook in de controle van de overheid op het onderwijs. Met name in het Zuiden wenste de Kerk meer invloed op het onderwijs.

Globaal gesproken was de kritiek vanuit het Zuiden vooral gericht op de wijze waarop Willem I zijn politiek ten uitvoer bracht. De oppositie in het Zuiden ontstond vanuit een verbond tussen liberalen en katholieken. De katholieke politicus De Gerlache deed in december 1825 een oproep in de Tweede Kamer tot vrijheid van onderwijs, zoals door de Kerk werd geëist. Tevens vroeg hij om vrijheid van godsdienst en drukpers en riep de liberalen op deze verzoeken te verdedigen. In 1827 riep de liberale krant Mathieu Leansbergh op tot een unie tussen liberalen en katholieken. Enkele katholieke kranten sloten zich hierbij aan en in 1828 sloot De Potter met zijn Courrier des Pays-Bas zich aan bij deze Unie. Als reactie beperkte de regering de persvrijheid echter nog verder. In 1828 startten de Luikse Liberalen een petitie. In 1829 ontstond een grotere petitiebeweging uit een samenwerking van liberalen en katholieken voor vrijheid van drukpers en onderwijs. Uit protest werd de tienjarige begroting van Willem I verworpen. Door concessies te doen aangaande onderwijs, taal en godsdienst werd een constitutionele crisis afgewend. Willem I weigerde echter te erkennen dat de grotere aantallen inwoners in het Zuiden ook moesten leiden tot meer invloed van het Zuiden. Hij weigerde een parlementair stelsel met ministeriële verantwoordelijkheid en

wilde niets horen van een bestuurlijke scheiding tussen Noord en Zuid onder zijn kroon.

Willem I ging nu steeds autoritairder besturen. In mei 1829 benoemde hij zijn zoon Willem tot voorzitter van de ministerraad en vice-president van de Raad van State. Kritiek op de politiek werd zo kritiek op de dynastie. In december 1829 kregen ambtenaren en magistraten het bevel hun instemming te betuigen op straffe van ontslag. Omdat ook de liberalen in het Noorden bang waren voor een Zuidelijk overwicht, keerden zij zich af van hun Zuidelijke collega's en ontstond een Noordelijk blok rond de regering en de Oranjes.

Op 27 juli 1830 ontstond in Parijs een julirevolutie tegen Koning Karel X waarna Lodewijk Filips werd aangesteld als burgerkoning in een grondwettelijk koninkrijk. Dit inspireerde de Belgische oppositie. Door de economische malaise was er veel ontevredenheid onder de bevolking, zo ook in het Zuiden. Hiermee ontstond een kruisvat dat slechts een vonkje nodig had om te ontbranden. Op 25 augustus 1830 werd in de Koninklijke Schouwburg in Brussel de romantisch nationalistische opera *La Muette de Portici* uitgevoerd. Na de opvoering bleven de toeschouwers leuzen roepen als "vive la liberté". Later die avond werden het huis van minister van Maanen en uitgever Libry-Bagnano respectievelijk in brand gestoken en geplunderd. Zij werden beschouwd als de drijvende krachten achter de Nederlandse taalpolitiek. Dit zette de volgende dag het arme proletariaat aan tot het vernielen van fabrieken en bedrijven, vanaf 27 augustus gevolgd door soortgelijke gebeurtenissen in andere zuidelijke steden. In diverse steden werd door de burgerij een burgerwacht opgericht en op 28 augustus nam het college van notabelen in Brussel het initiatief door een afvaardiging naar Willem I te sturen die het ontslag van minister Van Maanen eiste en een overleg met de Staten-Generaal wenste. Om hun eisen kracht bij te zetten, hesen ze de Brabants-Henegouwse driekleur (de latere Belgische vlag) op het Brusselse gemeentehuis.

De reactie van Willem I was allerm minst daadkrachtig. Hij stuurde zijn zoon Willem naar Brussel en liet zijn andere zoon Frederik rond Vilvoorde een leger in gereedheid brengen. Prins Willem kreeg in Brussel te horen dat men een bestuurlijke scheiding wenste onder de kroon van Willem I. Willem I weifelde echter zo lang, dat toen hij deze eis op 29 september inwilligde, het al te laat was. De houding van de Zuidelijke provincies had inmiddels in het Noorden geleid tot een groeiende sympathie voor Willem I, waardoor het conflict een steeds grotere nationalistische lading begon te krijgen.

De opstootjes in Brussel werden steeds gewelddadiger. Er ontstonden vrijkorpsen die zich aan ieder gezag onttrokken. Op 23 september trok Prins Frederik met een leger van 12.000 man Brussel binnen. Dit leidde tot een algemene volksofstand. Vrijwilligers uit de Zuidelijke provinciën en zelfs uit

het buitenland (in Frankrijk werd het Legion Belge Parisienne opgericht) stroomden toe. Na vier dagen gevechten in de stad, trok Prins Frederik in de nacht van 26 op 27 september zijn troepen terug. In Brussel werd een Voorlopig Bewind opgericht en op 4 oktober riep dit de onafhankelijkheid van België uit.

Belgische Opstand door Gustave Wappers.

Het leger van Prins Frederik bleek nu heel erg vatbaar voor desertie aangezien vele militairen uit het Zuiden kwamen. De troepen kwamen in opstand en het leger viel uiteen. Dit proces vervolgde zijn weg in heel het Zuiden.

Dit werd op 16 oktober versterkt toen Prins Willem zelf de onafhankelijkheid van de Zuidelijke Provincies uitriep en het leger

splitste in Noordelijke en Zuidelijke divisies. De milities die in het Zuiden waren opgericht door de opstandelingen, wisten echter bijna overal de plaats in te nemen van de regeringstroepen. Eind oktober was bijna heel het Zuiden, met uitzondering van de Citadel van Antwerpen, Mook en Middelaar, Venlo, Maastricht, Luxemburg en Noord-Limburg, in handen van de opstandelingen.

In november 1830 was een soort evenwicht bereikt. Op 3 november hield men in het Zuiden verkiezingen voor het Nationaal Congres. Het congres kwam al op 10 november bijeen en bevestigde de onafhankelijkheid. Op 22 november koos men voor een monarchie, zonder hierbij een koningschap van het Oranjestad uit te sluiten. Toen de stad Antwerpen vanuit de Citadel werd beschoten door Generaal Chassé, werd besloten de Oranjes uit te sluiten.

Tijdens de Conferentie van Londen in oktober, met Groot-Brittannië, Pruisen, Oostenrijk, Rusland en Frankrijk, werd de Belgische onafhankelijkheid een feit en op 20 december erkend. Limburg en Luxemburg vielen echter onder gezag van Nederland. Tot 21 juli 1831 zou België worden geregeerd door Surlet de Chokier, de voorzitter van het Nationaal Congres. Op 21 juli werd Leopold von Sachsen-Coburg en Gotha de eerste Koning der Belgen.

In maart 1831 deden de Oranjes nog een politieke poging om het gezag in België terug te krijgen onder de nieuwe situatie. Deze werd echter door buitenlandse desinteresse verijdeld. In juni 1831 werd een nieuw verdrag

voorgesteld dat acceptabel was voor het Nationaal Congres. Willem I wilde dit echter niet erkennen. Op 2 augustus 1831 liet hij zijn leger opnieuw oprukken naar Brussel in een ultieme, dit keer militaire poging zijn macht in het Zuiden te herstellen. Zonder al te veel tegenstand trok dit leger ver België binnen tijdens wat bekend zou komen te staan als de Tiendaagse Veldtocht.

De aanleiding tot de Tiendaagse Veldtocht was gelegen in onenigheid over de 'boedelscheiding' tussen Nederland en België. Willem I hoopte dat hij bij een gewapend optreden de steun zou krijgen van zijn bondgenoten Pruisen en Rusland, die echter aan het thuisfront dringender zaken hadden vanwege de Poolse novemberopstand. Het Belgische leger was op dat moment sterk verwaarloosd. De Belgen dachten dat zij tijdens de opstand in 1830 hun kracht voldoende hadden getoond en Nederland het niet zou wagen om militair in te grijpen. Hierdoor had men de opbouw en versterking van het Belgische leger sterk veronachtzaamd.

In het Noorden had het verlies van België en het verslaan van het Nederlandse leger door opstandelingen de nodige wrijving veroorzaakt en was er een zeker roep om wraak. Een oproep om vrijwilligers voor een nieuw Nederlands leger vond in deze verhoudingen groot gehoor. De benoeming van Leopold zorgde ervoor dat Willem I wilde ingrijpen voordat Leopold zijn macht had kunnen vestigen. Op 2 augustus, vroeg in de ochtend, trok het Nederlandse leger bij Poppel in Noord-Brabant de grens over. Nabij Nieuwkerk vond het eerste treffen tussen Nederlandse en Belgische troepen plaats. Op 2 en 3 augustus vond onder leiding van Prins Willem de eerste echte veldslag plaats die bekend werd als de Slag bij Ravels. Deze slag werd door de Nederlanders gewonnen. Turnhout werd diezelfde dag ingenomen.

Op 4 augustus trokken Nederlandse troepen naar Antwerpen en namen deze stad zonder slag of stoot in. Rond Antwerpen en Turnhout splitsten de Nederlandse troepen zich. Een deel trok naar Limburg (Derde Divisie onder luitenant-generaal Meijer) en een deel naar Geel en Diest. Op 8 augustus versloegen de Nederlandse troepen bij Hasselt het Belgische Maasleger en op 11 augustus bij Boutersem een deel van het Belgische Scheldeleger.

Op 12 augustus vond de Slag bij Leuven plaats die dramatisch verliep voor de Belgen. Om het tij te doen keren was door het Belgische Parlement op 8 augustus besloten de zuidgrens open te stellen voor de Fransen om hen te hulp te komen. Op 9 augustus trok een Frans leger onder Maarschalk Gérard op in de richting van de grens met België. Korte tijd ontstond er angst voor een nieuw Europees conflict, maar de Nederlandse bondgenoot Pruisen wilde de Nederlanders niet te hulp komen zonder steun van Rusland. De Russen verleenden op dit moment geen steun. De opperbevelhebber van het Nederlandse leger, Prins Willem van Oranje, wilde echter voorkomen dat er

gevechten tussen Nederlandse en Franse troepen zouden plaatsvinden. Met hulp van Groot-Brittannië, werd op 12 augustus een wapenstilstand gesloten. De Nederlandse troepen zouden zich terugtrekken. De laatste Nederlandse militairen verlieten op 20 augustus 1831 Belgisch grondgebied. Alleen de Citadel van Antwerpen bleef in Nederlandse handen.

Had Nederland nu niets bereikt? In ieder geval had Nederland aangetoond dat haar leger in staat was om in te grijpen. Door dit machtsvertoon en de Belgische zwakte, besloten de grote Europese mogendheden de

Slag bij Leuven.

boedelscheiding tussen Nederland en België in een gunstiger resultaat voor Nederland af te sluiten. Luxemburg en Maastricht zouden voor langere tijd bezet blijven door een Pruisisch en een Nederlands garnizoen en de Citadel van Antwerpen zou tot 1832 in Nederlands bezit blijven, toen het onder Franse druk werd verlaten.

Bronnen:

<http://www.onderscheidingen.nl>

<http://nl.wikipedia.org>

Wolf, C. de, *Het Metalen Kruis, Naam en ranglijst der leden en afdeelingen van de Vereniging Het Metalen Kruis*, Gorinchem, 1856

Bogaers, A., *Het Metalen Kruis*, A.C. Krusemans, Haarlem, 1856.

Afbeeldingen:

Metalen Kruis: Jan Gouverneur

Uittreksel Staat van Dienst Theodorus Huisman: Adri Stuart

Certificaat: Wilco Vermeer

De kerk in het midden

Maria Janssen-van Gelder

In de drie afleveringen van 2008 jaargang 18 van het kringblad schreef ik over vier luchtfoto's van Bemmelerkerk. De foto's ontdekte ik op Open Monumentendag 9 september 2007 in de katholieke kerk te Bemmelerkerk. Al eerder had ik van een kennis een van de foto's uit de serie gekregen. Het plan was toen al om er iets mee te doen. In de afleveringen beschreef ik de omgeving van de kerk en de vele veranderingen die in zestig jaar hebben plaatsgevonden rond de kerk. In 2008 beloofde ik om een apart artikel aan de kerk te wijden.

De werkzaamheden die nu plaatsvinden op de Markt en in de directe omgeving van de kerk zijn een goede aanleiding om nog eens terug te blikken op "De kerk in het midden".

De kerk was ten tijde van het maken van de foto's net gereed gekomen. Vermoedelijk is dat ook de reden geweest om deze prachtige foto's te maken.

De vier luchtfoto's van de r.-k. kerk.

Laten we eens teruggaan in de tijd

Al in de 12de eeuw werd in Bemmelse een kerk gebouwd, dicht bij de Waaldijk. Voor het jaar 1400 verdween de kerk, mogelijk door een dijkdoorbraak, maar de toren bleef gespaard. In het begin van de 15de eeuw werd een nieuwe kerk aan de toren gebouwd. De H. Benignus was de patroonheilige van de parochie Bemmelse.

Nadat Maarten Luther in 1517 zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel te Wittenberg in Duitsland had gespijkerd en met de kerk gebroken had in 1519, braken er woelige tijden aan.

Gezicht op Bemmelse vanaf de Waaldijk in 1885.

Aan het eind van de 16de eeuw kreeg men ook in Bemmelse te maken met de Reformatie en kwam er een verbod op het houden van katholieke erediensten. De kerk van Bemmelse werd een Gereformeerde kerk.

Bemmelse katholieken bleven echter kerken in de nabij gelegen plaatsen Huissen en Hulhuizen. Beide plaatsen behoorden tot het Hertogdom Kleef, waar de katholieke godsdienst vrij kon worden uitgeoefend.

Ruim 200 jaar had men het zonder eigen kerk en priester moeten doen, toen op 6 december 1795 de zelfstandige statie Bemmelse werd opgericht. Er werd een schuur als kerk in gebruik genomen en Bemmelse had weer een eigen kerk met Willem Peters als pastoor. De eerste kerkmeesters waren Johannes van Oppenraay en Nicolaas Aalbers.

Bemmelse telde aan het eind van de 18de eeuw ongeveer 1200 katholieken, waaronder ook de gelovigen uit Haalderen. De behoefte aan een nieuwe kerk

was groot. Er werd een collecte gehouden, die 2586 gulden opbracht. De familie Van Kruchten van de bierbrouwerij op Het Hoog had toegezegd om de opbrengst van de collecte te verdubbelen. Van de familie J. Verburgt kocht het kerkbestuur aan de Dorpsstraat een boerderij genaamd "De Roskam", bestaande uit grond, huis en schuren. Willem Kampschreur bouwde een kerkje naar model van de ingenieurs van Rijkswaterstaat.

*De parochie kerk te
Bemmel is afgebouwd in
het jaar 1803.*

Een handgeschreven notitie bij de voltooiing van de kerk aan de Dorpsstraat.

In december 1803 werd het nieuwe kerkgebouw door de Aarts priester van Gelderland, B. Roes ingewijd. De kosten van de kerk en een pastorie bedroegen 6.480 gulden. In 1842 werd de kerk vergroot en van een torentje voorzien. Later, toen de nieuwe kerk aan de Loostraat was gebouwd, deed het kerkje nog dienst als kleuterschool. In 1895 waren rechts en links van de kerk klaslokalen bijgebouwd.

De kerk aan de Dorpsstraat tussen de later gebouwde schoollokalen.

Het kerkje werd in 1940 gesloopt voor de bouw van het twee verdiepingen tellende middengedeelte van de rooms katholieke meisjesschool. Toen de meisjesschool in 1991 plaats maakte voor de aanleg van het nieuwe gedeelte van winkelcentrum "De Assenburg" kwam de kelder en een flink stuk erf van boerderij "De Roskam" weer voor de dag.

Het geheel was gelegen aan de Dorpsstraat tegenover de huidige Rabobank.

Bij de sloop van de Meisjesschool in 1991 kwam een deel van het erf van boerderij "De Roskam" weer tevoorschijn.

Na dit uitstapje naar onze tijd gaan we nu weer terug naar de 19de eeuw.

Twee jaar na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, waarbij Nederland een zelfstandige kerkprovincie was geworden, werd op 1 maart 1855 de statie Bemmeler tot parochie verheven. De parochie werd toegewijd aan de H. Donatus, patroon tegen bliksem en donder. In de loop der tijd werd het bestaande kerkgebouw te klein. Men was al lang van plan er iets aan te doen toen pastoor Ceurvorst op 23 februari 1863 met het kerkbestuur *eene ernstige en gewichtige zaak* te bespreken had. Het landgoed "De Poll en Beeringen" was te koop en het kerkbestuur zag er wel wat in.

In de notulen van de vergadering van het kerkbestuur is te lezen: *Het is dit, zou het raadzaam en oorbaar zijn dat wij de Pol aankochten. Mij dunkt van ja. Ik motiveer mijn voorstel met het antwoord als volgt. Door het aankopen van de Pol bekomen wij een terrijn dat geschikt ja zeer geschikt is voor pastorie en liefdehuis of bewaarschool een kerkhof en eene schoone plaats voor te bouwen kerk; het huis voor pastorie is het huis de Pol enz.....*

Op 9 maart 1864 werd door het kerkbestuur het landgoed "De Poll" aangekocht voor 11.000 gulden van mevrouw Hackfort tot ter Horst. In het register van de leenakten van het vorstendom Gelre en het graafschap Zutphen, kwartier van Nijmegen, zien we de vermelding: *Door vrouwe Olievia Josepha Agnes Huberta Baronesse van Goltstein van Heekenburg, douarière van wijlen den heer Mr. Hendrik Johan Olivier Karel Theodorus Steven Baron*

Hackfort tot Ter Horst, zonder beroep of maatschappelijke betrekking wonende te Arnhem, heeft verkocht en overgedragen aan de kerk der Roomsch Katholieke gemeente van Bemmelen namens welke kerk de verkoop is aangenomen door den heer Gerardus Theodorus van Oppenraaij, gemeente ontvanger, wonende te Bemmelen.

Een deel van een "Verpondingskaart" uit 1810 die het centrum van Bemmelen weergeeft. In het midden "De Poll".

De parochie had nog geen eigen katholieke begraafplaats en daarom begonnen in 1865 aan de Loostraat met het aanleggen ervan. Er ontstond verdraging omdat omwonenden bij de regering in hoger beroep waren gegaan nadat er door de gemeente al toestemming voor de begraafplaats was gegeven. Het duurde tot 1868 voordat men van de regering vergunning kreeg tot het begraven van lijken. Op 6 september had de eerste begrafenis plaats.

Op maandag 29 januari 1872 werd door het kerkbestuur, bestaande uit pastoor B. Vos en de heren G. van Oppenraaij, P. Wellen, S. Goris en H. Janssen, het bouwen van de nieuwe kerk aanbesteed. Aannemer was de heer N.H. Peters. Deze hield precies bij welk werk er aan de kerk was gedaan.

Zo schreef hij in 1872:

Jan. Aangenomen het bouwen eener Kerk te Bommel bij Nijmegen ten dienste der R.C. parochie aldaar, onder directie van den Weledelen Heer H. J. Wennekes, architect te Zwolle voor de somma van f.59.969,-

Febr. Maakten wij een begin met de ontgraving der leemlaag uit de grond, welke niet minder als 6,25 Meter beneden peildiepte, uitgegraven moest worden.

In 1873 schreef hij:

31 Juli. Was het gebouw geheel voltooit en afgewerkt.

Architect Wennekes had de oude Broerenkerk te Zutphen als voorbeeld genomen en kopieerde deze in Bommel.

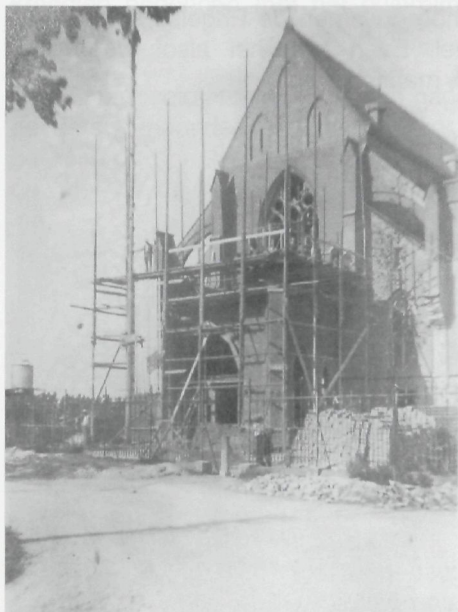
De kerk van Bommel, afgebouwd in 1873 zonder toren.

Van de inventaris uit de oude kerk aan de Dorpsstraat was alleen het orgel geschikt om naar de nieuwe kerk te verhuizen. Op 7 augustus, het feest van de H. Donatus, werd de nieuwe kerk geconsacreerd door de Aartsbisschop van Utrecht, Mgr. A. Schaepman. Er was nog veel nodig voor de inrichting en vele parochianen droegen hun steentje bij.

Het priesterkoor in de Donatuskerk kreeg een ander aanzien in 1911 toen de aanwezige schildering op linnen vervangen werd. In de nissen werden tegeltableaus aangebracht die de zeven sacramenten voorstelden. Ze waren

ontworpen door Otto Mengelberg en gemaakt bij plateelbakkerij "Rozenburg" in Den Haag.

De kerk was gebouwd zonder toren en bleef dat lange tijd. Ruim 50 jaar na de bouw van de kerk werd er in 1926 een toren aangebouwd. Architect Van Beers en aannemer Jan Stoffels klaarden deze klus voor 45.000 gulden.

In 1926 werd de toren aangebouwd.

Het plantsoen bij de kerk was in 1922 al aangelegd en in 1929 werd door een Bemmelse familie het H. Hartbeeld in het plantsoen geschonken.

Er was een uurwerk in de toren aangebracht en er kwamen drie klokken in 1931. Een parochiaan betaalde mee aan de klokken. Door de jaren heen werden er allerlei goederen voor de inrichting van de kerk door parochianen geschonken, zoals een raam, een beeld, kandelaars enz.

Pastoor Willem Grimmelt, die in 1920 naar Bommel was gekomen, vierde in 1934 zijn 40-jarig priesterfeest. Bij die gelegenheid werd Zangvereniging "WILGRIM" opgericht. De naam was bedacht door mevrouw Ran. Helaas bestaat de zangvereniging niet meer.

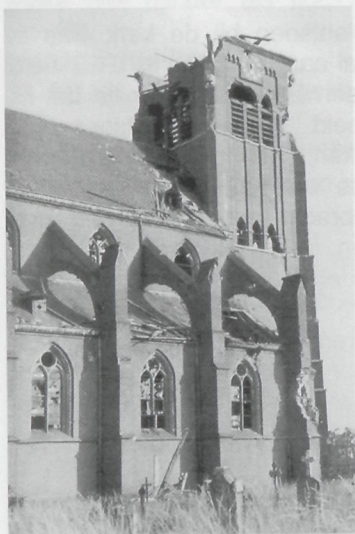
Op 10 mei 1940 was de Tweede Wereldoorlog uitgebroken, maar heel veel merkte men er in Bommel niet van. Wel zijn enkele jongemannen uit het dorp als militair op de Grebbeberg gesneuveld.

De Duitse bezetter roofde in november 1942 de drie klokken uit de toren! Op vele plaatsen werden klokken weggehaald om omgesmolten te worden voor wapentuig.

Uit de toren geroofde klokken beneden op de stoep van de kerk.

Pastoor Grimmelt overleed en werd in het priestergraf op het kerkhof bijgezet op Aswoensdag, de dag na het "vergissingsbombardement" van 22 februari 1944 op Nijmegen. Daarbij vielen ook Bemmelse slachtoffers. Er was in Bemmel toen nog maar betrekkelijk weinig oorlogsschade. Dat veranderde na de luchtlandingen bij Arnhem en Nijmegen op 17 september 1944. Er waren

De kerk na de verwoesting in de Tweede Wereldoorlog.

heftige gevechten en op maandag 25 september kwamen de Engelse soldaten in Bemmel. Even leek het alsof we waren bevrijd, maar de rollen werden omgedraaid en toen begon het pas.

De bevolking moest worden geëvacueerd en er ontstond veel schade. De kerk en pastorie ontkwamen niet aan de vernielingen. De kerktoeren deed dienst als uitkijkpost en bij gevechten werd

De kerktoeren met de spits voor de vernieling.

de spits eraf geschoten. Nog geen twintig jaar was de toren van de katholieke kerk in het straatbeeld te zien geweest.

Buiten was er veel vernield, maar ook in de kerk was het een ravage. Vrijwel het hele interieur was verloren gegaan en het grote altaarkruis hing nog maar aan een kabel.

Al in mei 1945 kwamen pastoor Mulder en kapelaan Van der Voort terug in Bemmel en troffen een ravage in hun woonplaats aan. Kapelaan Gijs van der Voort beschrijft in zijn boek hoe hij de pastorie aantreft:

De waranda hangt scheef in elkaar gezakt. De hal staat vol rommel. Boven zijn vloeren en muren een en al droge modder. Een granaat ontplofte in de gracht rond de

De vernieling in de kerk waar het kruis nog net blijft hangen.

pastorie en slingerde de modder tegen en binnen de pastorie. Achter de gracht ligt de totaal geruïneerde boomgaard.

Zo gaat het maar door. Hij blijft niet bij de pakken neerzitten en reeds de volgende dag gaat hij in het bouwland achter de boomgaard aan de slag om distels te verwijderen en aardappels te poten. Later werd met vereende krachten begonnen met het puinruimen op het kerkhof, in het park en de gebouwen.

Het H.Hartbeeld in het park kwam nagenoeg ongeschonden de oorlog door. In de eerste maanden na de terugkeer van de parochianen werd hier bij het beeld in de openlucht de H. Mis opgedragen. De noodkerk was te klein voor de velen die de dienst wilden bijwonen.

In het park naast de beschadigde kerk worden bij het H.Hartbeeld diensten gehouden.

De eerste vergadering van het kerkbestuur na de oorlog werd op 5 juni 1945 gehouden. Er werd gesproken over een vergroting van de noodkerk die was ingericht in de lighal van het Wilhelminapaviljoen bij het ziekenhuis.

De kerkinventaris had men grotendeels kunnen redden door deze tijds over de Waal in veiligheid te brengen. De pastorietaan en de boomgaard waren door granaten zo vreselijk beschadigd dat werd besloten tot nieuwe aanplant.

In november van dat jaar werden de bomen vervangen. In 1945 werd het plan om een nieuwe pastorie te bouwen goedgekeurd. Deze zou dan aan de kerk worden gebouwd.

Met architect Sluymmer uit Enschedé werden in 1945 plannen besproken tot herstel en uitbreiding van de parochiekerk. De architect wilde de kolommen verplaatsen en nog meer veranderingen doorvoeren. In maart 1947 was er nog steeds geen definitieve beslissing over wat er met de kerk zou moeten gebeuren. Intussen werd er geklaagd dat de noodkerk niet goed werd schoongehouden. De kerkschoonmaakster op haar beurt klaagde dat er niet genoeg bezems en andere schoonmaakspullen waren. Men beloofde haar opslag als ze de kerk beter schoon zou houden. Voor extra spullen zou worden gezorgd. Ook het kerkhof moest nodig worden aangepakt. Het was weliswaar net na de oorlog opgeknapt, maar het moest eigenlijk omgespit worden. Er werd besloten om toch maar te wachten tot de kerk was herbouwd.

Eindelijk was er een beslissing genomen omtrent de kerk. Ambtenaren van de Wederopbouw en de Diocesane Commissie waren tot de conclusie gekomen dat de kerk hersteld kon worden. Daar de herstelkosten echter hoog waren en de kerk vergroot zou moeten worden, werd verlof gegeven om de kerk af te breken. De vrijkomende materialen zouden weer gebruikt kunnen worden. In overleg met architect Sluymmer werd een eerder plan voorgesteld waarbij de toren en een gedeelte van de muren zouden blijven staan.

De na de oorlog herstellde pastorie.

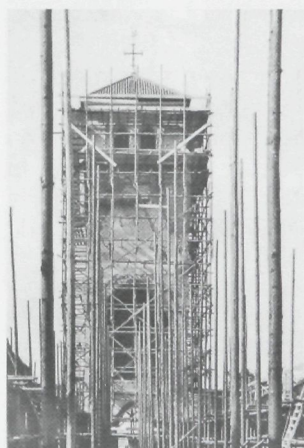
De plannen voor het herstel en uitbouw van de kerk werden uitgewerkt en door het Bisdom goedgekeurd. Ze werden bij de gemeente Bemmeloord ingediend in de hoop dat spoedig ook de Rijksgoedkeuring zou worden verkregen.

Intussen was ook besloten de oude pastorie zo snel mogelijk op te knappen en voorlopig geen nieuwe te bouwen. De pastorie kreeg

een ander uiterlijk. Er was op dat moment geen bouw materiaal genoeg om de hoge middenpartij weer op te bouwen.

Ook het priestergraf op de begraafplaats moest hersteld worden. Een nieuw kerkhofkruis werd besteld bij de firma Schoot in Elst, daar het oude kruis in de oorlog was vernield. Op 25 oktober 1948 volgde in tegenwoordigheid van het kerkbestuur en de architect de aanbesteding van het gedeeltelijk slopen, herstellen en vergroten van de kerk. Er waren 20 inschrijvingen waarbij de

gebroeders Oosterhout uit Wijchen de laagste inschrijvers waren. Dit bedrijf stond goed bekend en nadat bevestigd was dat zij katholiek georganiseerd waren, werd aan hen meteen het werk gegund. Bij deze bijeenkomst werd ook nog gesproken om op het dak van de kerk weer leien te leggen en geen dakpannen zoals het bestek voorschreef. Ook wilde men het interieur van de kerk geheel met handvorm stenen bekleden. De firma Oosterhout begon op 3 november 1948 met het gedeeltelijk slopen van de kerk. Ook deed zij opgave van de meerkosten voor leien en handvorm stenen. Deze kosten waren echter zo hoog dat hiervoor geen toestemming van de Vicaris Generaal werd verkregen. Dit tot grote teleurstelling van pastoor Mulder. Van de door de oorlog beschadigde kerk was niet veel meer blijven staan. De toren die wel grotendeels was blijven staan kreeg geen hoge spits meer maar een puntdak.

De toren hersteld, nu met klein dak.

De kerk werd gebouwd volgens de Delftse (of Bossche) school met neogotische elementen. In het grote schuine pannendak van het schip kwamen weer dakkapellen, die echter enkele jaren geleden zijn verwijderd. Van de oude kerk was nog natuursteen bruikbaar waarmee er versiering aan de kerk gemaakt kon

Pastoor Mulder zegent de nieuwe klokken.

worden. Zo werden de steunpunten van de pilaren met zandstenen delen versierd. Ze werden gehakt uit de pilaren van de oude kerk.

Met de herstellbijdrage van het Commissariaat van Oorlogsschade was men maar vast begonnen met de herbouw van de kerk, maar er was nog veel meer geld nodig. Pastoor Mulder preekte en collecteerde verschillende keren in de parochies van Lisse en Hilversum.

Links naast het middenaltaar in de kerk is een beeld te zien van de H. Vitus met daaronder de tekst: "Aan de St. Vitusparochie te Hilversum uit dankbaarheid".

De doopvont uit de oude kerk werd weer geplaatst en ook de banken in de zijbeuken. Zij kwamen uit de oude kerk en waren nog bruikbaar. Voor het middenschip kwamen nieuwe banken met plaats voor 900 kerkgangers. Op

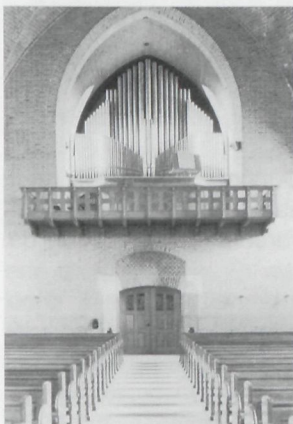
zondag 12 februari 1950 werden drie nieuwe klokken gewijd. Ze werden vervaardigd door de firma Van Bergen uit Heiligerlee en door parochianen geschonken.

De nieuwe kerk nog niet ingericht.

Op donderdag 13 juli 1950 werd de nieuwe kerk plechtig geconsacreerd door monseigneur J. Hanssen, een oud-studiegenoot van pastoor Mulder en hulpbisschop van Roermond. Voor de genodigden was er na afloop van de plechtigheid een etentje. Ter gelegenheid daarvan was er een met de hand getekende menukaart met mooie decoratie.

De zondag daaropvolgend 16 juli werd voor het eerst weer na bijna zes jaar een H. Mis opgedragen. Dezelfde middag kwam kardinaal

Het nieuwe orgel.

De Jong op bezoek en hij werd bij aankomst verwelkomd door pastoor-deken dr. W. Mulder en de heer W. van Elk, destijds burgemeester van Bemmelen. Na de plechtige ontvangst droeg hij een Pontificaal Lof op.

In januari 1951 had de inwijding en ingebruikneming van het kerkorgel plaats. Het werd vervaardigd door de fa. Verschueren in Heythuysen.

Jarenlang, al sinds de jaren '20 van de vorige eeuw, werden er in het park bij de kerk en de pastorietaan processies gehouden rond de

De parochianen hebben veel bijgedragen. Zo kwam bijna het hele interieur tot stand door schenkingen. Een groep ongehuwde dames boven de 17 jaar knoopte de Smyrna lopers voor het altaar, het priesterkoor en de communiebanken. Door de Nijmeegse glazenier Lou Manche werden prachtige glas-in-loodramen vervaardigd.

Bij de ontvangst van kardinaal De Jong spiekt burgemeester Van Elk nog even in zijn tekst.

naamdag van de H. Donatus op 7 augustus. Bij een van die gelegenheden begon het plotseling hevig te regenen. Alle aanwezigen zochten in de kerk hun toevlucht. Harmonie UDI verplaatste zich naar het orgelbalkon en speelde de sterren van de hemel. In mijn herinnering heeft een concert van UDI nooit meer zo mooi geklonken als op die zondag. Door de jaren heen is er wel het een en ander veranderd in en aan de kerk.

De gevel boven de hoofdingang met het beeld van de H. Donatus.

In de oude kerk was een beeld van de H. Donatus geplaatst tussen de dubbele deuren van de hoofdingang. In de nieuw gebouwde kerk siert een beeld van de H. Donatus de gevel boven de hoofdingang in de toren.

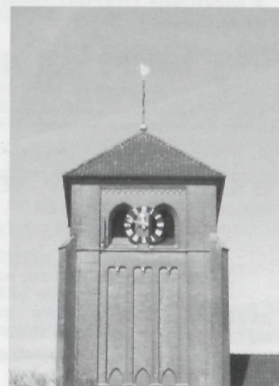
Op de vier luchtfoto's van de kerk is heel goed te zien wat er vernieuwd is. De toren is weer opgebouwd en de gaten in het muurwerk zijn hersteld. De tijd heeft de stenen bijgekleurd en zo is het weer een geheel geworden.

Ruim zestig jaar geleden is het dat de kerk weer in gebruik genomen werd. Al zestig jaar ook is de toren een oriëntatiepunt.

Hoewel de laatste decennia de hoogbouw in het centrum

van Bemmeler toeneemt, is de toren nog steeds goed te zien vanuit de omgeving. Hopelijk kan het nog lang zo blijven.

Dank aan allen van wie ik foto's mocht gebruiken en informatie kreeg. Dank vooral aan diegene, die mij op het spoor zette van deze prachtige foto's. Meer foto's van "De kerk in het midden" zijn te zien in de afleveringen van 2008 in het kringblad.

De kerktoeren nu.

Literatuur:

- *Aanteekeningen der Parochie Bemmeler 1795 – 1922.* A.A. van Wijk. 1923
- *150 jaren parochie Bemmeler 1795 – 1945* G. van der Voort e.a. 1945
- *De geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk in Bemmeler* J. Verburg. 1991
- *Gedenkboek. 200 jaar kerk in Bemmeler 1795-1995* B. Stukart 1992
- *Bemmeler in oude Ansichten.* M. Janssen-van Gelder. 1993
- *Kroniek van de bevrijding 1944 – 1945.* G. van der Voort. 2005
- *Notulen van vergaderingen van het kerkbestuur.*

Advertenties

Kermis en pony-jaarmarkt Bemmelen

ZOEKT U GEZELLIGHEID? Bezoek dan tijdens de a.s. karnavalsdagen en de internationale pony-jaarmarkt op 8, 9 en 10 augustus

HOTEL CAFÉ RESTAURANT „HET WAPEN VAN BEMMEL“

**MET EEN
ENTREE-BEWIJS**
toegang tot 2 ruzale
dansgelegenheden
staande bij het:
„WAPEN VAN BEMMEL“

3 uitstekende orkesten:

THE NEW FOUR

DE MATONDO'S

THE SHOW STARS

**Als SPECIALE ATTRAKTIE zal op zondag
vanaf 6 uur en maandag de gehele dag in
de canteen op het marktplein voor
u optreden het grandioze orkest**

DE MATONDO'S

ENTREE IS HIERIN GEMEEL GRATIS!!

Lichtparen hebben op maandag- en dinsdagavond aan de zaalkassa belangrijke reductie!

Aanvansuren:
ZONDAG 8.00 uur n.m.
MAANDAG 9.00 uur n.m.
DINSDAG 10.00 uur n.m.

**Als vanouds een zee van
gezelligheid voor jong en oud**

Fr. H. E. Janssen en Zn.
TELEFOON 1265 - BEMMEL

Internationale Pony-jaarmarkt Bemmelen

9 augustus (Kermismaandag)

Tevens Warenmarkt

met een uitgebreide stand op het gebied van land- en tuinbouwproducten
en vele andere uitbreiding van de zaalkassa tot aan de markt

Zondag 8 augustus
NATIONAAL CONCLURS HIPPIQUE

met circa 200 deelnemers - AANVANG 11.00 uur
op het

SPORTTERREIN BIJ „DE GOUDEN APPEL“ TE BEMMEL

het programma omvat: betwist (springen, etc.), veldrijden
begraven, etc.

Handel op: Frankrijk - Nederland, België - Zweden, Duitsland - Oostenrijk, Nederland - Denemarken

DANSCURSUS TE BEMMEL
NIJMEGEN, GRAAFSEWEG 82, TELEFOON 23077
ZAAL GADEMAN

De Heer J. B. M. KOENDERS van de INT.
DANSACADEMIE zal, met zijn dochter, ook
dit jaar wederom de **LESSEN HERVATTEN**

**AFZONDERLIJKE CURSUS VOOR
GEVORDERDEN en BEGINNENDEN**

Inschrijvingen, **Woensdag van 7-9 en Zon-
dag na de Hoogmis.**

84425

2 september 1947

BEZOEKT TIJDENS DE KERMIS
Café-Bar
'T WITTE HUISKE
Bewoerd

**TIJDENS DE KERMIS MUZIEK VAN
THE GRONY STARS**
uit Groesbeek

Met goed weer gezellige zitjes in de
feestelijk verlichte tuin

KERMIS RESSEN

21, 22, 23 September

DANSEN DANSEN

Zondag vanaf 5 uur n.m.
Maandag en Dinsdag vanaf 6 uur n.m.
Beleefd aanbevelend,

E. v. BEEK, Stationskoffiehuis, RESSEN
86310

KERMIS RESSEN

BEZOEKT op 21 - 22 - 23 SEPTEMBER a.s.
de **DANSSALON bij W. J. LINDSEN**
Café „KLEIN-ROME“
Beleefd aanbevelend, W. J. LINDSEN

86312

Dansen - Bemmelen

A.s. Zondag 10 Febr. **BALAVOND**
in zaal JANSSEN - Aanvang 8 uur
Muziek: VAN DE KEMP

9-2-'52

Historische Kring Bommel

Bankrekening: Rabobank Bommel 10.57.26.443
Internetadres: <http://www.historischekringbommel.nl>

Kringlokatie: De Kinkel, van Ambestraat 1, Bommel
Openingstijden: dinsdags 10 – 12 en 20 – 22 uur

<u>Bestuur:</u>		
Voorzitter	G.Th. Bouwman 0481 - 462709	Brouwerslaan 13, 6681 EB Bommel voorzitter@historischekringbommel.nl
Secretaris	W. Vermeer 0481 - 461474	't Slag 23, Bommel secretaris@historischekringbommel.nl
Penningmeester	A.J.G. van Rossum 0481 - 461856	Sandershof 6, 6681 BT Bommel penningmeester@historischekringbommel.nl
Bestuurslid (genealogie)	A.B.P.M. Stuart 055 - 5410637	Bakershoeve 106, 7326 DM Apeldoorn adri@historischekringbommel.nl
Bestuurslid (documentatie)	M.J.P. Janssen-van Gelder 0481 - 464349	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bommel
Bestuurslid	M.G.A.E. van de Nieuwenhuijzen 0481 - 463660	Lidwinastraat 13 6681 AC Bommel

Redactie:

De redactie werd gevormd door Gijs Bouwman, Maria Janssen, Maria Loonen, Nol van Rossum en Adri Stuart. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Het e-mail adres van Maria Loonen is: maria.loonen@planet.nl

Lidmaatschap Historische Kring Bommel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Aanmelding kan geschieden bij het secretariaat. De contributie bedraagt € 15,00 per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen € 4,50. Cadeaubonnen waarmee u familie, vrienden of bekenden een jaarlidmaatschap kunt schenken, zijn verkrijgbaar bij de secretaris.

